

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Zelfs ik

Zelfs vindt de mus een huis, en de zwaluw een nest voor zich, waar ze haar jongen neerlegt: uw altaren, o Here der heerscharen, mijn Koning en mijn God.

(Psalm 84 : 4).

Hoe liefelijk zijn uw woningen, — dat is de inzet en tegelijk het hart van deze psalm. Want dit heimwee naar het huis van God, naar de tempel, brandt achter elke regel, gloeit in elk woord.

Laten we nu oppassen. Mijn ziel verlangt, — dat wil niet zeggen: het zit van binnen. Maar: het zit van binnen en van buiten. Mijn geest verlangt, maar mijn lichaam ook. Ik ben één brok hunkering. Mijn hart en mijn vlees roepen uit tot den levenden God.

Mijn hart, — dat is: heel mijn levensenergie, de volle spankracht van mijn wil. Mijn vlees, — dat wil zeggen: mijn lijf en mijn ogen, mijn handen en mijn mond.

IK, zegt die man. IK, mens van vlees en bloed, IK, met mijn spieren en mijn zenuwen, met mijn diepste gedachten en mijn felste driften. IK hijg ernaar om bij God te zijn.

Om bij God te zijn. Hoe? Door Gods woning binnen te gaan, door te komen in de voorhoven des Heeren. Het gaat hem er dus niet om, dat hij — van binnen — de zekerheid heeft van Gods nabijheid. Nee, hij wil naar de tempel toe, hij wil de tempel binnen. Want daar, achter die muren, dáár is God. Als hij de poort dóór is, de poort van de tempel te Jeruzalem, dan is hij bij God, bij den levenden God.

Daarom is hij ook jaloers op de vogels. Want die hebben, wat hij moet missen. De mus, dat nietige diertje, heeft een woonplaats gevonden bij Gods altaren. De zwaluw bouwt daar zo maar een nest, en daar, waar de offers gebracht worden, daar verzorgt ze haar jongen. De mus en de zwaluw, — ze zijn vlak bij God. Ze spelen vlak bij God. Ze zijn druk in de weer met het bouwen van hun nest, ze vertroetelen hun jongen, — vlak bij God. Gods huis, — dat is hún huis. Daar, in Gods huis, daar leven ze, daar werken ze, daar wonen ze.

Is hij jaloers, die man van psalm 84? Jaloers op mus en zwaluw, die in de tempel hun nest hebben?

Er is gezegd: natuurlijk, hij is ver van huis, ver van Jeruzalem, ver van de tempel. Hij ziet geen kans er te komen.

Maar dat is toch lang niet zeker. Alles wijst er op, dat hij juist op weg is naar de tempel. Dat hij deel uit maakt van een groep mensen die — b.v. ter gelegenheid van een der grote feesten — naar Jeruzalem reizen om daar, in de tempel, God te prijzen.

En dus: wat wil die man? Hij gaat zo dadelijk de tempel binnen. Nog even, en hij is bij Gods altaren. En toch is hij jaloers op mus en zwaluw?

Ja, natuurlijk. Want hij gaat dan straks wel de tempel binnen. Doch slechts voor éven. Voor een paar uur. Voor een dag. Maar dan moet hij weer terug, de tempel uit. En dát wil hij juist: net als mus en zwaluw in de tempel wónen. Hij kan wel vaak in de tempel komen misschien. Maar dat blijven toch altijd bijzondere gelegenheden. Hoe vaak het ook gebeurt, hij moet toch elke keer weer naar huis terug. Want Gods huis, dat wordt nooit zijn huis. In de tempel leven, — dat is onmogelijk. Werken in de tempel, een vrouw liefhebben in de tempel, een spelletje met je kinderen doen in de tempel, slapen in

de tempel, — dat bestaat niet. Dat kan een mus wel. En een zwaluw ook. Zélf de mus. Zélf de zwaluw. Maar een mens niet. Een Israëliet niet. Een kind van God niet. Een mus en een zwaluw, — hun gewone leventje van nest-bouwen, jongen groot brengen, eten, slapen, het heeft een plaats in de voorhoven des Heeren. Maar Gods eigen volk, — het mag vaak de voorhoven betreden, het mag dikwijls tot Gods altaren naderen, maar dan moet het weer terug, uit de tempel weg, bij de altaren weg, bij God weg.

De vogels krijgen hun jongen vlak bij Gods altaren. Maar een moeder die een baby gekregen heeft wordt door speciale reinigingswetten voor lange tijd uit de tempel geweerd.

De mus en de zwaluw leggen hun jongen neer in de voorhoven des Heeren. Maar een Israëliet, — hij kan dan misschien vaak, in zijn zondagse pakje, schoongewassen en wel, het huis Gods binnengaan. Maar de wieg van zijn kind daar neerzetten, — dat is hem verboden. Zelfs de mus en de zwaluw zijn met héél hun bestaan opgenomen in het huis van God. Maar een Israëliet, — hij kan de tempel wel binnengaan, één maal, twee maal, duizend keer misschien. Maar voor zijn dagelijks leven van sjouwen en zweten, voor zijn gewone vreugden en kleine tegenslagen, voor zijn kledingprobleem en zijn verjaardagsfeest is in de tempel geen plaats, is vlak bij God geen plaats.

Waarom niet? Omdat juist dat gewone leven van schuld en zonde was doortrokken. Zijn huwelijk, zijn werk, zijn gesprekken, zijn handel op de markt en zijn feest bij de bureu, — het was alles één verschrikkelijke, benauwende, stik-donkere afgrond van slechtheid, opstand, afval. En door die afgrond werd heel het mensenleven gescheiden van de woning Gods. Er was geen verbinding mogelijk tussen die beide. Dat bestond niet, dat dit leven in zijn gruwelijke vuilheid zou vastgekoppeld worden aan en opgenomen in de schitterende glans van Gods heilige huis. Dat bestond niet, — tenzij er een wonder gebeurde. Een wonder van genade.

En om dát er bij zijn volk goed in te prenten, om ze daarvan tot in het diepst van hun hart te doordringen, had de Heere de toegang tot zijn huis slechts onder bepaalde condities mogelijk gemaakt. Dat wonder van Gods genade, — dat was zó iets bijzonders, dat het maar af en toe en onder tal van voorzorgen mogelijk was. Daarvoor moesten bij wijze van spreken hemel en aarde bewogen worden. Verschijnen voor God in Sion, — dat was slechts mogelijk als iemand heel dat van zonde doortrokken dagelijkse leven achter zich liet, daarmee brak, zijn vuile werkpak uittrok en een glanzend wit kleed aandeed, om zó de voorhoven des Heeren binnen te gaan.

En dat dit mogelijk was, al was het slechts af en toe, — dat was geweldig. Maar het was toch cok verschrikkelijk armoedig.

Ze gingen de tempel wel binnen. Maar blijven konden ze daar niet. Want de was wachtte weer, en het eten. Ze moesten weer achter de toonbank en onder de koeien. En dat alles verdroeg zich niet met de tegenwoordigheid des Heeren. Wonen bij de Heere, thuis zijn bij God. Léven in Gods huis, — dat was onmogelijk. Dat was voor mus en zwaluw de gewoonste zaak van de wereld. Maar voor een mens was dat uitgesloten.

Dat was toen uitgesloten. Toen, onder het oude verbond. Maar de Heere hield tóen zijn volk slechts zo ver van zijn huis, omdat Hij alleen door Christus zijn woning weer volmaakt toegankelijk wilde stellen.

Het is kerstfeest geweest. Gods Zoon nam aan ons vlees en bloed. Hij droeg de heilig-

UIT DE INHOUD:

Zelfs ik	J. K.
In Memoriam Groen van Prinsterer (I)	C. V.
Vrijmoedigheid	H. J. J.
Antieke Theologieën (VI)	K. J. P.
Hereniging in Amerika (VII, slot)	J. M.
Tweeërlei Scheppingsverhaal? (III)	H. V.
Kritische krabbel	Frater
Persschouw	C. V.
Kerknieuws	

heid van God binnen in ons bestaan.

Hij kwam vlak bij ons. Hij leefde ons leven. Hij was een méns, net als wij. Hij had dezelfde nooddrift als wij. Hij werd in alles aan ons gelijk. Doch zonder zonde.

En zo heeft Hij de brug geslagen tussen de heiligheid van God en onze alledaagse werkelijkheid.

Hij had ons vlees en bloed. Hij leefde ons leven. Doch in voikomen heiligheid. Nu wordt door zijn heiligheid mijn zonde voor Gods aangezicht bedekt. Heel die gruwelijke schuld, die er is in mijn verlangens, mijn begeerten, mijn omgang met de mensen, mijn tobberijen over de huishouding, — Hij bedekt dat alles voor Gods aangezicht.

En zo worden we door Hem geheiligd, niet maar voor een enkel ogenblik, niet slechts op een enkele plaats, maar altijd en overall. Nu hebben we door Hem de toegang tot God, niet buiten ons gewone leven om, maar midden in de nuchtere werkelijkheid van onze dagen en nachten. Nu zijn we vlak bij de Heere, niet alleen in de kerk en als we bidden, maar als we de huisdeur achter ons dichttrekken, als we de wieg klaar maken of naar het ziekenhuis gaan. Nu is heel ons bestaan vastgekoppeld aan de altaren Gods. Nu is ook de fabriek een offerplaats en de keuken is een tempel. Nu zijn onze akkers de voorhoven des Heeren.

En iets anders hebben we niet dan dit: dat Christus de schuld, die er is in ons werk, in onze zorgen, in onze aandacht voor de huishouding, in onze uren van gezelligheid, voor Gods aangezicht bedekt. En dat we dáárom 's morgens ons aankleden en dan verdrinken in het werk en geld tellen en inkopen doen en dan 's avonds slapen gaan vlak voor Gods gezicht, vlak voor Gods aandacht.

En wat ons leven breekt, — dat is dit: dat wij nu ons doodgewone bestaan onttrekken aan de nabijheid van den levenden God.

Als we dat goed zien, als we dat geloven, dan slaat de schrik door ons heen, en dan kunnen we eigenlijk niet verder. Want wij, nette mensen, die zo keurig voor de dag komen, wat hebben we een vuile kleren aan. We draven en lachen... en huilen, alsof God ver is. En we vinden dat misschien wel plezierig, dat God ons niet op de vingers kijkt, — dat maken we ons zelf tenminste wijs.

Maar zó staan we dan toch vlak voor God. Wij, met onze degelijke pakjes en fleurige jurken, we staan voor God als gore schooiers, die uit zijn huis moesten weggegeseld worden.

We staan voor God. Maar we kunnen niet bestaan dan door Jezus Christus. Hij bedekt de vuilheid van ons leven met zijn heiligheid.

Door Hem is het waar: we mogen tóch elke dag leven, blijven leven, vlak bij God.

Hij ziet de moeders tobben over kleertjes en centen en wanhopig worden omdat ze niet klaar komen. En HIJ weet, hoeveel ongelovigheid daarin is. Maar Hij ziet ze aan in Christus. En Hij trekt ze, in hun tobberijen, naar zich toe.

Hij kent de jongens en meisjes. Ze zijn voor Hem niet verborgen, met hun huntering, hun teleurstelling, hun lach en hun drift. Ze ontmoeten veel bemoeizucht en weinig aandacht. Ze weten geen raad of ze weten heel goed raad. Hun vragen en interessen vinden bij de oudere generatie nauwelijks begrip. En God? God is zo ver. Maar de Heere kent ze in Christus. Hij kent ze, precies zo als ze zijn. En ze hoeven zich voor Hem niet mooier of anders voor te doen. Want zó als ze op school zitten en elkaar aankijken, zó als ze de straat op gaan en bij de radio hangen, zó hebben ze een plaats aan zijn hart.

Hij ziet ons allen, met onze drukte, onze nerveusiteit, ons geploeter, onze kleine vreugden. En Hij haalt ons zó zijn woning

binnen. Want Christus heeft ons daarheen geopend een verse en levende weg door zijn bloed.

Nu zijn we dus stom-verwonderd. En we zingen het boven deze psalm uit: zelfs IK vind een huis, zelfs IK, als ik zwak ben en opstandig, als de sleur me te pakken heeft en ik door mijn werk niet heenkome, zelfs IK, die in die heel gewone alledaagse dingen zo ongehoorzaam ben en opstandig, zelfs IK ben in dat alles vlak bij u, mijn Koning en mijn God. Dat is een groter wonder dan dat mus en zwaluw nestelen in de schaduw van uw altaren.

Wat ons ook in beslag mag nemen, van welke grote en kleine dingen we ook vervuld zijn, — we wonen vlak bij God. Want: Hij woont vlak bij ons. Hij woont onder ons, in gore straten, in dure huizen, in ziekenkamers en groezelige kantoren.

Hij is bij ons in huis gekomen door Jezus Christus met de vergeving van onze zonden. En in Christus geloven, dat is nu: uitgaan en weer thuiskomen, maar in dat alles thuis zijn bij God.

Waskemeer.

J. Keuning.

In Memoriam Groen van Prinsterer

I

Een man van God gegeven

Er is dezer dagen, vlak voor de kabinet-crisis uitbrak, in het gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal iets geschied, dat de aandacht van de gelovige christenen van ons land niet mag ontgaan.

In alle soberheid werd daar namelijk door de leiders van de Antirev. en Christ.-Hist. partij aan de voorzitter van de Tweede Kamer een bronzen borstbeeld van Groen van Prinsterer aangeboden om in één van de zalen van ons Parlementsgebouw blijvend een plaats te vinden.

Er zullen weinig kenners zijn van de geschiedenis der vorige eeuw, die zich over het aanbieden van dát standbeeld op die plaats en met dát doel verbaasd zullen hebben. Wel zal in velen de gedachte zijn opgekomen: Waarom nu pas?

Want inderdaad: een beeld van deze man, van deze zeer grote, hóórt in het gebouw van de nederlandse volksvertegenwoordiging!

Niet alleen omdat hij een groot Nederlander was, een man in wie het allerbeste van dat wat de kracht van ons volk was en is, tot een zeer hoge exponent was gekomen; niet alleen omdat hij werken heeft geschreven, die tot de klassieken van de nederlandse staatsrechtelijke literatuur behoren; niet alleen omdat hij misschien méér dan iemand anders de kennis van de glansperiode uit onze geschiedenis heeft bevorderd; niet alleen omdat hij in zijn dagen een zeer invloedrijk kamerlid is geweest, een ster van de aller-eerste grootte aan de parlementaire hemel — zeker ook daarom! — maar bovenal omdat er weinigen zijn, die zoveel voor de versterking, de ontplooiing, de zuivering van de nederlandse volksvertegenwoordiging hebben verricht als Groen van Prinsterer.

Nog bij zijn leven schreef de bekende leidse hoogleraar Buys in een van zijn beroemde Gids-artikelen: „Misschien heeft sedert 1848 (Buys had ook kunnen schrijven: sedert 1840 - C.V.) geen lid van de Tweede Kamer meer gedaan om de bevoegdheid van het parlement uit te breiden dan de Heer Groen, meer dan hij gebruik gemaakt van al die nieuwe wapenen tot uitbreiding van het parlementaire gezag gesmeed, zelfs de verboden wapenen niet uitgezonderd: het afstemmen van begrotingen om redenen daarbuiten gelegen. Niet tevreden met de emancipatie van het parlement, heeft de Heer Groen, meer dan iemand naar ik geloof ook gestreefd naar de emancipatie van het kiezersvolk, ja zelfs van het volk dat achter de kiezers staat”.¹⁾

Het leek mij goed toe naar aanleiding van de posthume hulde aan de arbeid van Groen van Prinsterer, zoals deze in de Tweede Kamer heeft plaats gevonden, iets over de levensstrijd van deze grote in het Koninkrijk Gods — én in het Koninkrijk der Nederlanden — te zeggen.

Het christelijke, het gereformeerde volk van Nederland mag deze man, die een groot

geschenk van Gods genade is geweest, nimmer vergeten!

***

Inderdaad, Groen van Prinsterer was zonder meer een geschenk Gods aan het christenvolk van Nederland en zo aan de gehele nederlandse „natie” — met hoeveel liefde gebruikte Groen dat laatste woord!

In het begin van de vorige eeuw was het volk Gods in onze landen, het volk waarin nog de vreze des HEREN leefde, zwak en machteloos. Het leefde ver weg van de brede weg, waarop zich het officiële leven van ons volk, het leven van staat, wetenschap, literatuur, voortbewoog. Het was veracht. Het werd zelfs vervolgd. Het scheen uit de tijd. Het leek op een geantiqueerde rest van een voor goed vervlogen verleden. Het liet weinig van zich merken want het kwam alleen onopvallend samen op die enkele plaatsen waar nog het volle evangelie van Gods vrije genade werd gepredikt. Het verenigde zich slechts, en dat op clandestiene wijze, in gezelschappen, waarin de ziel werd gevoed met oude schrijvers en waar men voor God klaagde over de zonde en de afval van het eens zo gezegende volk van Nederland.

In die tijd gaf God in zijn onbegrijpelijke genade over dat volk daaraan één van de grootste zonen van Nederland.

Groen van Prinsterer was een kind van één van de eerste families van het Nederland uit die dagen. Zijn vader was een van de bekendste artsen van zijn tijd. Zelfs was hij hofarts van de koningen Lodewijk Napoleon en Willem I. Later wijdde hij zich geheel aan het geneeskundig staatsbestuur. Zes en twintig jaar was hij lid van de Haagse Gemeenteraad en evenzo een lange tijd van de Provinciale Staten. Groen's moeder, Adriana Hendrika Caan, was de dochter van een van de rijkste koopmansfamilies uit Rotterdam.

De buitengewoon begaafde Groen van Prinsterer kreeg de beste opleiding welke in die tijd in Nederland mogelijk was. Reeds op zestienjarige leeftijd kwam hij als knap latinist op de Leidse Academie. Tal van prijzen had hij voordien reeds gewonnen als beloning voor zijn buitengewone prestaties bij zijn studie. Met grote energie wierp hij zich in Leiden op de studie van de rechten en de letteren. Maar tegelijk stond hij midden in het volle leven. Prof. Gerretson schreef van Groen als student: „de meest typische eigenschap van den jongen Groen is zijne diepe, onophoudelijke belangstelling in, zijn liefde voor zijne omgeving; zijn honger naar het leven; en zijn behoefte om zijn levenskring — de kring zijner ervaring — harmonisch uit te breiden”.²⁾

Als hij ruim twee en twintig jaar oud is promoveert Groen nota bene op één dag, tot doctor in de rechten én tot doctor in de letteren.³⁾

Die promoties waren een universitair evenement van de eerste rang.

De hoogleraar Van Assen schreeft erover in de **Algemeene Kunst- en Letterbode**:

„Den 17 dezer verdedigde de Heer Groen van Prinsterer het eene uur zijne Rechtsgeleerde, en het volgende uur zijne Letterkundige verhandeling. Professoren, Doctoren en Studenten, uit onderscheidene vakken, schenen te wedijveren om hunne bondige tegenwerpingen in het midden te brengen; maar zal zich iemand beleedigd rekenen, als wij openlijk betuigen, dat wij sedert Borger zulk een voorbeeld niet zagen van vlugge gevatheid in het verdedigen, van groote gemakelijkheid in zich uit te drukken, van weergalooze bedrevenheid in het spreken van zuiver Latijn, en hetgeen nog meer is dan dat alles, van beminnelijke zedigheid? Het was eene hulde, die niet alleen aan zijne verdiensten maar ook aan zijn onbesproken karakter werd toegebracht, dat bijna niemand der Professoren noch studenten afwezig was”.⁴⁾

Dit alles gold een twee en twintig jarige jongeman!

Bij het graf van Groen van Prinsterer bracht diens vriend, de bekende christenstaatsman, Elout van Soeterwoude de schitterende studententijd van Groen aldus in herinnering: „Toen in 1822 Groen, oud student (- hij was toen één en twintig jaar! - C.V.) mij, aankomeling aan Leiden's Hoogeschool, de vriendschapshand reikte en mij opnam in het letterkundig collegie, waarin hij voorzat, was hij mij als met een aureole omgeven. Alles waarop de maatschappij kon bogen was zijn. Nog niet dat, waarover sedert vreugde is geweest voor de engelen Gods. Rein van wandel, in alles matig, behalve in arbeid, van buitengewonen aanleg, verrijkt, dank Dornseiffen's, Kappeyne's, Bake's leiding en eigen ijzeren vlijt, met groote kundigheden, kende hij slechts de edele eerzucht groot te worden ten nutte van zijn tijd en zijn land. — Zijn naam werd reeds genoemd. Van de andere hoogeschoolen kwam men over om hem in sierlijk classiek latijn met fransche vlugheid te hooren opponeeren en verdedigen. — Nog geen twintig jaar oud werd hij aangewezen als Borger's opvolger voor de Oude Geschiedenis en Letterkunde. Hiervan weerhield de voorzichtigheid zijns begaafden Vaders; wiens strenge eischen getemperd door de teederheid eener waardige moeder, op des zoons ontwikkeling grooten invloed uitoefenden”.⁵⁾

***

Deze man gaf God als zijn dienstknecht aan zijn volk in Nederland.

Maar toen Groen promoveerde was hem inderdaad nog niet dat eigen waarover vreugde is bij de engelen.

De familie Groen was in religieus opzicht geheel gesneden naar het dominerend godsdienstig patroon van die tijd. Alleszins godsdienstig, uitermate christelijk, braaf in eigen oog, naar men in naïeve zelfverblindende meende bijzonder verlicht en verdraagzaam.

Groen ontving godsdienstonderwijs van een predikant bij wie het er om ging „de reine prediking en onderwijzing der heilige leer, welke wij naar het Evangelie van Christus gelooven, te handhaven; om kennis, deugd en goede zeden onder de Bedienaars en Belijders van onzen godsdienst te bevorderen”. En die zo ingenomen was met die in werkelijkheid meest geesteloze periode uit onze geschiedenis, dat hij verzekert, dat de vaders, als ze uit hun graven herrezen, hun kinderen zouden geluk wenschen met al de weldaden die hun nakomelingschap ten deel waren gevallen.⁶⁾ Maar — Groen kende ondanks dat onderwijs, of beter gezegd: mee ten gevolge van dat onderwijs, de levende God en Gods genade in Christus en eigen zonde nog niet.

Groen schreef over zijn jeugd: „Ook ik heb langen tijd tot de vrijzinnigen behoord. Opgevoed in een liberalen dampkring. Vooral op de Academie. De geschriften van Rousseau heb ik verslonden. . . . Hoog ingenomen was ik met de gesteldheid van het Vaderland. Hier hadden we de gulden middenmaat, het veilige pad. Onze leeftijd de meest verlichte: ons land het meest bevoorregte”.⁷⁾ En „nog in 1826, was ik met de publieke opinie tamelijk homogeen; ik had aanspraak op al de verscheidenheden der **juste-milieu-titulatuur**; ik was gematigd-liberaal, vrijzinnig-constitutioneel, liberaal-conservatief of conservatief-liberaal”.⁸⁾

Zo was Groen van Prinsterer.

Maar God greep hem.

Allereerst door middel van zijn vrouw.

Groen trouwde met Elisabeth Maria Magdalena van der Hoop, een innige, diep vrome christin. Bijna vijftig jaar is hij met haar verbonden geweest in een zeldzaam harmonisch huwelijk. Het is niet te berekenen hoeveel deze vrouw voor Groen van Prinsterer is geweest. Speciaal in zijn worsteling om tot het levende geloof in Jezus Christus te komen. In zijn prachtige boek *Oudere Tijdgenoten* schreef Pierson naar waarheid: „Groen is gekomen, waar hij is gekomen, aan een vrouwelijke hand. Wat uit zulk een hand wordt aangenomen, blijft zijn brevet van oorsprong vertoonen, en de man gekentekend, die voor hetgeen deze oorsprong heeft ontvankelijkheid bezit”.⁹⁾

Voorts leerde Groen als kabinetssecretaris van Koning Willem I tijdens de belgische opstand — Groen woonde toen in Brussel — in alle verschrikkelijkheid de vruchten der revolutie kennen. Die ervaring gaf hem een schok die zijn leven voor goed stempelde. Van 1829 tot 1831, zo schreef hij later, „heb ik, onder het gieren van den omwentelingsstorm, uit de boeken en uit de ervaring geleerd dat het liberalisme met het radicalisme in onafscheidelijk verband is; dat de wortel in de stelselmatige verloochening der oppermagt Gods ligt; dat elk staatsgebouw waggelt, zoo het niet rust op christelijk-historischen grondslag; dat aan de regtmatige eischen van vrijheid en vooruitgang bij uitnemendheid door het constitutioneele staatsrecht kan worden voldaan, doch enkel wanneer, ook op politiek gebied, de vreeze des Heeren het beginsel der wetenschap is. — Dit was en bleef, zo schreef Groen in 1866, mijne overtuiging tot op den huidigen dag”.¹⁰⁾

Van grote invloed op Groen's bekering is ook geweest zijn omgang met Merle d'Aubigné, de bekende kerkhistoricus, die ± 1830 hofprediker in Brussel was en met Willem de Clercq en andere mannen van het Reveil. Diep trof Groen ook het verlies van zijn moeder en een ziekte, die hem aan de rand van het graf bracht. Al deze mensen en gebeurtenissen gebruikte God om Groen uit de duisternis te leiden tot het licht. Al meer breekt dat bij hem door. Uit de brieven van zijn vrouw en ook van hemzelf aan zijn vrienden ziet men hoe Groen's ogen al meer opengaan voor het heil in Christus.

Laat ik een paar fragmenten uit deze aangrijpende documenten citeren.

Op 22 febr. 1832 schrijft Mevr. Groen aan Willem de Clercq o.a.: „Gij zult nog veel beter met Willem kunnen spreken dan vroeger; 't is heerlijk, zoals geheel zijne ziel al meer en meer wordt ingenomen met liefde tot Christus. — Hij heeft zoo veel meer liefde, vooral ook voor hen, die met hem in die beste ingenomenheid deelen. Ik vind geen woorden om uit te drukken de dank, die mij niet — zooals 't nog jammerlijk genoeg is — bij oogenblikken 't hart wat verwarmen, maar die mij geheel moest bezielen en doordringen”.¹¹⁾

En als Groen ernstig ziek is en Mevr. Groen bij hem waakt schrijft ze aan dezelfde vriend: „Daar is dan onuitsprekelijk veel genade in die stille dankbare gemoedsgesteldheid, waarin Willem voortdurend wezen mag. Geen enkele zorg voor de aardse dingen, geen leed over hetgeen hij misschien spoedig achterlaten zal, schijnt hij te gevoelen. Alles is gelooven en danken. Na dat langdurig vreeselijk acces van hoesten waarin hij gisteren scheen te zullen stikken, zei hij tegen mij: „Klaag toch niet, Gods weldaden zijn zoo menigvuldig over mij”.¹²⁾

* * *

Onder al deze worstelingen zette Groen zijn arbeid voort.

Hij was zoals we reeds memoreerden, eerst kabinetssecretaris van de Koning. Maar daarbij studeerde en schreef hij rusteloos. Van 1829 tot 1831 gaf hij zelfs zijn eerste periodiek uit, de „Nederlandsche Gedachten”. Maar de positie van kabinetssecretaris gaf hem geen voldoening. Er was te veel routinewerk bij. Op zijn verzoek werd hij in 1833, met behoud van de titel Kabinetssecretaris, belast met het toezicht op het huisarchief van de Oranjes. Daarmee was hem de toegang ontsloten tot een van de belangrijkste bronnen voor de kennis van de roemrijke historie van ons Vaderland. Groen heeft in jarenlange arbeid uit deze bronnen ontzaglijk veel aan 't licht gebracht. En vooral door het zich inleven in de grote strijd van de Oranjes tegen iedere vorm van dwinglandij en vóór de ware

vrijheid, werd Groen ten volle gevormd tot die Staatsman, die hij uiteindelijk geworden is.

Over de jaren waarin het ware geloof in Jezus Christus bij Groen doorbrak en zijn antirevolutionaire, calvinistische levensovertuiging steeds dieper wortels schoot schreef Prof. Gerretson in zijn schitterende Inleiding op de uitgave van Groen's brieven:

„Afgesneden van de mogelijkheid tot werkzaamheid naar buiten keert zich Groen's geestelijk leven allengs naar binnen. Tot dusver was Groen's Christendom eer eene overtuiging van het verstand, dan een geloof des harten. Groen gevoelt het. Een ernstige krankheid brengt ook dit latente geestelijke conflict tot een uitbarsting. De crisis eindigt in eene volledige overgave. Ook in Groen's leven brengt Christus echter niet den vrede, maar het zwaard. De langzame versterving der vriendschap met van Rappart, de verkoeling der betrekking met Thorbecke, de breuk zoo straks zelfs met den vader, getuigen het. Meer en meer gevoelt hij zich los van zijn ambt. Een buitenlandsche reis schenkt hem den moed de boeien te verbreken.

Verlost uit den kerker van het Kabinet, begint hij in het Huisarchief de pelgrimage naar het verleden op zoek naar de bronnen der nationale volkskracht”.¹³⁾

Zo maakte God Groen tot zijn dienstknecht ten zegen van ons volk.

C. V.

1) *Studiën over Staatskunde en Staatsrecht*, Arnhem 1894, deel I, blz. 49.

2) *Groen's aanleg*, in: *De Beweging*, 11e Jaargang, 1915, deel 2, blz. 5.

3) De titels van de dissertaties waren: *De juris Justiniani praestantia ex rationibus eius manifesta*. En *Platonica prosopographia*. Tijdens zijn academietijd werden ook nog twee verhandelingen van Groen met goud bekroond. Bovendien verdedigde Groen op de disputeercolleges van die tijd nog een groot aantal stellingen. Reeds in deze dissertaties bleek Groen's voorliefde voor historiestudie. Hij schreef daarover zelf: „Altijd is historie mijne geliefkoosde studie geweest. Op de Academie was daaraan al het overige ondergeschikt. Het waren historische onderwerpen, waarover ik prijsverhandelingen en doctorale dissertaties schreef”. Zie Dr C. Tazelaar *De Jeugd van Groen*, blz. 99/100.

4) Dr C. Tazelaar, a.w., blz. 148.

5) *Bij het graf van Mr Groen van Prinsterer; 23 mei 1876*; A'dam 1876, blz. 8/9.

6) Dr G. J. Vos Az, *Groen van Prinsterer en zijn tijd*, blz. 29/30. Deze predikant was Ds Dermont die o.a. van 1816—1845 secretaris van het Algemene Synodale Bestuur van het Ned. Herv. Kerkgenootschap was.

7) Dr C. Gerretson, *Mr G. Groen van Prinsterer Autobiographie*, in *Ons Tijdschrift*, 1914, blz. 848.

8) *Aan de Kiezers*, 's-Gravenhage 1866, XIX, blz. 3.

9) *Oudere Tijdgenoten*, derde druk, met een Woord Vooraf van J. C. Rullmann, Amsterdam, 1922, blz. 120. Pierson geeft in dit fijne boekje een prachtige tekening van Groen!

10) *Aan de Kiezers*, XIX, blz. 3.

11) *Groen van Prinsterer, Schriftelijke Nalatenschap*, uitgegeven door Dr C. Gerretson en Dr A. Goslinga, Tweede deel, *Briefwisseling*, Eerste deel, 1803—1833, bewerkt door Dr C. Gerretson, 's-Gravenhage, 1925, blz. 542.

12) *Idem*, blz. 649.

13) *Idem*, blz. XVII.

VRIJMOEDIGHEID

Met dit woord wordt een kostelijke zaak aangegeven. Het is de eigenschap van iemand, die vrij z'n gemoed uit. Een vrijmoedig man is niet bang om zijn mening te zeggen of voor z'n overtuiging uit te komen. Kinderen kunnen in hun argeloosheid zo heerlijk vrijmoedig zijn. Ze gaan om zo te zeggen in het hol van een leeuw. En ze durven alles zeggen, wat ze te zeggen hebben.

Dat is nu ook de betekenis van het griekse woord, dat in de Schrift met vrijmoedigheid vertaald is: alles zeggen. Een vrijmoedig christen — en dat mogen en moesten we allen zijn — durft alles zeggen wat hij zeggen moet. Hij durft alles zeggen tot de HERE, namelijk alles wat Hij heeft toegestaan. En hij durft alles uiten tegenover de mensen, waartoe de HERE hem opdracht geeft.

Christelijke vrijmoedigheid is iets anders dan wereldse. Er zijn in de wereld ook mensen, die nooit een blad voor de mond nemen. Die alles durven zeggen wat hun voor de mond komt. Ze willen eigen baas zijn en niemands knecht. Ze trekken zich van niets of niemand iets aan, storen zich aan geen regel of voorschrift. Vaak ook niet aan gewoonte of fatsoen. Ze worden licht brutaal en onbeschoft. Die vrijmoedigheid sticht geen goed maar doet kwaad. Maar de christelijke vrijmoedigheid is een zegen van God en ze verspreidt zegen onder de mensen. Van haar kunnen we nooit te veel hebben.

Van vrijmoedigheid wordt in de Schrift nooit gesproken als een eigenschap Gods. Wel lezen we van de Here Jezus dat Hij vrijmoedig sprak. Als Hij aankondigt, dat Hij moet lijden en verworpen worden en gedood worden (Marc. 8 : 31), dan volgt er: „Hij sprak dit woord vrijuit”. Hij sprak dit woord in vrijmoedigheid. Dat was voor de discipelen geen aangename tijding. Zij ergerden zich er aan. Petrus bestrafte de Heiland er om. Het klonk in hun oren als een donderslag. Maar dit verhinderde de Here Jezus niet om het maar vrijmoedig uit te spreken.

In het Evangelie van Johannes komt het woord vooral voor in de betekenis van: publiek spreken, openlijk verkondigen. In Joh. 7 willen de broeders van Jezus, dat Hij de aandacht zal gaan trekken. Ze zeggen: „Want niemand doet iets in het verborgen en tracht tegelijk zelf de aandacht te trekken”. Voor dit laatste „de aandacht trekken” staat letterlijk „in de publiciteit komen”. Vs 4.

In 7 : 13 lezen we: „Toch sprak niemand vrijuit over Hem, uit vrees voor de Joden”. Men was bang uit de synagoge geworpen te

worden. Daarom mompelde men wel dit of dat. Maar niemand durfde zich publiek uitspreken over Hem. In 10 : 24 vragen de Joden: „Hoelang houdt Gij onze ziel nog in spanning? Indien Gij de Christus zijt, zeg het ons ronduit”. Ronduit, dat is: vrijmoedig, zonder omwegen, publiek.

Als de Hogepriester Jezus vraagt naar zijn discipelen en zijn leer antwoordt de Heiland: „Ik heb vrijuit tot de wereld gesproken... en in het verborgen heb Ik niets gesproken”. Hij had niets achter gehouden uit vrees voor mensen en de volle raad Gods, de volle heilswil Gods, verkondigd. Ze behoeften bij Hem niet naar verborgen leringen of bedoelingen zoeken. Hij sprak vrijmoedig.

In het boek der Handelingen wordt veel gesproken van de vrijmoedigheid der apostelen en anderen om het Woord te verkondigen. Dat was in die dagen zeer gevaarlijk. Het kon te staan komen op geseling en gevangenis. We moeten maar niet denken, dat de eerste discipelen zulke kranige mensen waren, dat zij uit zichzelf wel zo vrijmoedig waren, dat ze voor duivel of dood niet vreesden.

Maar ze baden de HERE om hen vrijmoedig te maken en Hij verhoorde hen. In dagen van scherpe tegenstand tegen het Evangelie baden zij: „En nu, Here, let op hun dreigingen en geef uw dienstknechten met alle vrijmoedigheid uw woord te spreken”. En als zij gebeden hebben „werden zij allen vervuld met de Heilige Geest en spraken het woord Gods met vrijmoedigheid”. Hand. 4 : 29 en 31. Dat waren dezelfde mensen, die na de dood van Christus, als bange wezels achter gesloten deuren vergaderden. Ze durfden in het publiek geen mond open te doen. Hoe werden zij zo vrijmoedig? Dat werden zij door het geloof in de opgestane Heiland, die alle macht had in hemel en op aarde. Zonder geloof in Hem is geen vrijmoedigheid mogelijk. En omdat zij geloofden, baden zij met vrijmoedigheid om vrijuit te mogen spreken. En de Here verhoorde hen. En door het geloof in Christus ontvingen zij de kracht des Heiligen Geestes. Die maakte hen vrijmoedig en nam alle vrees voor mensen en machten weg.

Dat de apostelen zo optraden was niet te danken aan hun geleerdheid of welsprekendheid. Want zij waren noch geleerd noch welsprekend in de gewone zin van het woord. Als Petrus en Johannes voor de Hoge Raad gebracht worden om zich te verantwoorden inzake de genezing van een zieke, dan verkondigen zij met grote kracht de Here Jezus. Ze zeggen vrijmoedig: „Dit is de steen, door

u, de bouwlieden, versmaad, die nochtans tot hoeksteen is geworden. En de behoudenis is in niemand anders, want er is ook onder de hemel geen andere naam aan de mensen gegeven, waardoor wij moeten behouden worden". De Sanhedristen zagen hun vrijmoedigheid, ze merkten ook dat zij ongeletterde en eenvoudige mensen uit het volk waren en zij verwonderden zich. Ze zullen wel gedacht hebben: „Hoe bestaat het! Geen leerlingen van onze rabbijnen, geen ontwikkelde mensen en toch zo vrijmoedig spreken van hun Here".

Waarom ontbreekt het ons veelal aan die vrijmoedigheid, waarvan we in de Handelingen lezen? Want dat het daaraan ontbreekt en dat we daarin veel te kort schieten staat voor mij wel vast. Ik pleit niet voor de vrijmoedigheid der gezelschappen, waar men openlijk eigen belevenissen en aanvechtingen en strijd op tafel legt. Ik propageer niet de methode van de house-parties, waar vrijmoedig over allerlei zonden en verkeerdheden werd gesproken. Maar ik meen wel, dat wij wat vrijer moesten zijn om eens van de Here te spreken. Als het te pas komt. Naar aanleiding van een preek bijv. Gewoonlijk houdt dat op met een opmerking van: „een mooie preek" of „ik heb er niets aan gehad". Waarom zijn we zo bang om de Naam des HEREN te noemen? Of iets van de rijkdommen van het Evangelie te zeggen? Dat zal een Nederlander nooit zo doen als een Italiaan bijv. Wij zijn meer gesloten dan zuidelijker volken. Maar daarom is het toch nog niet goed als in menig gezin het zo is, dat men een kleur krijgt als de naam van de Here Jezus genoemd wordt! Ik zeg niet, dat iemand die de vrijmoedigheid niet gebruikt en nooit van de Here spreekt niet behouden zal worden. Er zijn christenen, die zeer schaars in woorden zijn, maar zeer rijk in daden, waarin hun christen-zijn uitkomt. Maar het is toch niet goed als we ons schamen om, als het te pas komt, de HERE te roemen. Er zijn in het gewone leven zoveel dingen die ons remmen. In het concentratie-kamp was er naar mijn indruk veel meer vrijmoedigheid dan daar buiten. Daar vielen vele remmen weg. Daar was geen verschil van stand of positie, daar waren allen eenvoudig nummers. Daar werd gesproken over de vragen van leven en dood,

van God en duivel, van hemel en hel. Daar schaamden zich vele christenen voor de naam van Jezus niet. En daar werden door woord en wandel van christenen ook anderen voor Christus gewonnen. Ik prijs de vrijmoedigheid van de Jehova-getuigen niet, want zij ijveren voor een slechte zaak. Maar van hun vrijmoedigheid voor een slechte zaak konden wij wel wat leren: vrijmoedig zijn voor een goede zaak, voor de Naam van Jezus Christus, buiten wie geen zaligheid te zoeken of te vinden is. We moesten maar wat minder twisten over theologische formules en wat meer vrijmoedig uitkomen voor de Naam des HEREN.

Het door ons besproken woord komt in I Joh. en Hebr. vooral voor in onze verhouding tot God. Ik denk aan I Joh. 3 : 21 : „Geliefden, als ons hart ons niet veroordeelt, hebben wij vrijmoedigheid tegenover God en ontvangen wij van Hem al wat wij bidden, daar wij zijn geboden bewaren en doen wat welgevallig is voor zijn aangezicht". Wonderlijk is 't, dat wij tegenover God vrijmoedig mogen zijn. Hoe is het mogelijk. Naar menselijke verhoudingen gerekend zou het niet mogelijk zijn. Mag een slaaf zo maar vrijuit tot zijn heer spreken? Mag een veroordeelde zo maar alles zeggen tot z'n rechter? Mag een nummer in een concentratie-kamp vrijmoedig de commandant aanspreken? Daar waaide wat als dát gebeurde. Maar hoe zou een mens het dan wagen vrijmoedig tot God te spreken? Hij is de Almachtige en wij zijn stof en as. Hij is de Rechtvaardige en wij zijn onrechtvaardigen in ons zelf. Hij is de Heilige en wij zijn onheiligen. En toch mogen we tot Hem ons hart verheffen en uitstorten? Zonder vrees en schrik, maar vol blij vertrouwen? Ja, dat mag en dat kan. Dat is Hem welbehagelijk. Dat heeft de HERE graag. Jezus Christus heeft de toegang tot Gods troon ontsloten. Hij heeft alles in orde gemaakt tussen God en ons. In zijn Naam mogen we binnentreden in het paleis daarboven en alles zeggen wat er gezegd moet worden. We mogen zó komen als we zijn. Met de bede om vergeving en om een rein hart en om al wat wij nodig hebben, naar uitwijzen van het Evangelie.

Zelfs naar de dag des oordeels mogen allen uitzien, die in de liefde Gods blijven. Johan-

nes schrijft immers: „God is liefde, en wie in de liefde blijft, blijft in God en God blijft in hem. Hierin is de liefde bij ons volmaakt geworden, dat wij vrijmoedigheid hebben op de dag des oordeels". Aan de HERE zal het niet liggen als wij veroordeeld worden. Hij geeft ons zijn Geest. Hij heeft ons lief. Als wij blijven in die liefde, dan mogen wij zonder schrik uitzien naar de dag des oordeels. Wie niet geloofde en niet liefhad zal van angst ineenkrimpen. Maar wie gelooft en liefheeft mag met opgericht hoofd naar de dag des oordeels uitzien. Hij zal altijd bij de HERE wezen.

Ook in de brief aan de Hebreëren komt dit woord herhaaldelijk voor. Daar wordt gezegd, dat wij „volle vrijmoedigheid bezitten om in te gaan in het heiligdom door het bloed van Jezus". 10 : 9. We zouden ook wel kunnen vertalen: Wij hebben bevoegdheid om in te gaan; het mag, de HERE geeft ons het recht daartoe. Dan mogen en moeten wij van dat recht ook gebruik maken. Dacht iemand dat de HERE het mooi vond als iemand van dat recht geen gebruik durft te maken. Vind een vader het mooi als zijn kinderen angst voor hem hebben? Er gaat een verhaal, dat er eens een smekeling bij een keizer van Rome kwam. Hij naderde met trillende leden, wierp uit de verte een smeekschrift naar de keizer en maakte toen rechtsomkeert als een haas. De keizer liet hem terughalen en vroeg: „Ben ik een leeuw, dat gij mij een smeekschrift toewerpt als een stuk vlees?"

Er is veel gebrek aan vrijmoedigheid om tot God te naderen. Dat gebrek wordt soms ook nog geprezen. Zou de HERE het ook prijzen? Is Hij dan niet gaarne vergevend? Is Hij geen welwillend Koning? Heeft Hij dan lust in de ondergang van zondaren? In de Hebreënbrieff worden we vermaand: „Werpt uw vrijmoedigheid niet weg" of: „Geeft dan uw vrijmoedigheid niet prijs". Dat doen we als wij aan onze twijfelmoedigheid toegeven. Als we luisteren naar ongelovige praat, die kwaad zegt van de HERE. Dat doen wij als we van de wegen des HEREN afwijken of niet volharden in de druk. Dan verspelen we die vrijmoedigheid, die we mogen hebben.

In Hebr. 4 : 14—16 wordt ons geleerd, waarop onze vrijmoedigheid rust. We hebben

Populair-wetenschappelijke schetsen

Antieke Theologieën

VI. Intermezzo.

De lezer zal reeds hebben opgemerkt, dat de schrijver van deze reeks artikelen enerzijds uitgaat van wat hij geleerd heeft van Dooyeweerd en Vollenhoven, en aan de andere kant tot (voorlopige) resultaten komt, die van de hunne nogal afwijken. Dit ligt in de aard van de zaak: willen we het een en ander te weten komen van de oudste ons bekende filosofieën (die o.i. in de eerste plaats theologieën geweest zijn) dan moet men voortgaan van zelfcorrectie tot zelfcorrectie. Er is geen andere weg. Daar schrijver dezes jarenlang niet verder kwam dan zijn leermeesters, mag hij, nu hem enige dingen duidelijk zijn geworden, verklaren dat het hier gebodene de aard heeft van een complex zelfcorrecties.

Maar ook tijdens het schrijven van deze reeks liet zich de noodzaak van zelfcorrectie gevoelen. En schrijver dezes kan niet garanderen, dat dit in de toekomst zal kunnen uitblijven.

Nu maken we ons over dit feit niet al te ongerust. Het betekent geenszins dat de pogingen zinloos zijn, omdat ze steeds weer omver geredeneerd worden. Het voor ondergetekende hoogst verrassend inzicht, dat de filosofen vóór de dagen van Socrates zonder uitzondering allereerst theologen zijn geweest, werd bij verder speuren niet alleen steeds duidelijker, maar het bleek ook steeds meer verdedigbaar te zijn. Aanvankelijk had schrijver dezes niet kunnen vermoeden, dat deze opvatting, aanvankelijk weinig meer dan werkhypothese, zulk een overvloed van bewijzen vinden zou, zodat ze thans inderdaad véél meer is dan werkhypothese.

Een zelfcorrectie die geen lezer zal ver-

ontrusten is deze, dat we bij Hesiodus niet met drie, maar met ten minste vier „doublures" te maken hebben. In het voorgaande werd vermeld, dat Hesiodus niet alleen tweërlei godin Twist, maar ook tweërlei Muze en tweërlei Oorsprong leerde. In de vierde plaats komt hier bij, dat we in de overgeleverde Hesiodus-texten ook kennis maken met tweërlei Zeus-gestalte. De ene Zeus behoort tot de gediskwalificeerde theologie; hij is lid van dat godengeslacht, dat het voorgaande van de troon stoot en zijn vader verminkt. Deze Zeus-gestalte ligt in de sfeer van de boze Twist. De andere Zeus-gestalte is de Zeus van gerechtigheid, die het winnen zal in de toekomst. Dát deze goede Zeus er óók is, en dat hij een geheel andere figuur is dan de Zeus uit de gediskwalificeerde traditionele (wellicht homerische) theologie en religie, blijkt al in het begin van de Theogonie, het gedicht dat godengeboorten bezingt. Want daar wordt van de Muzen die de waarheid verkondigen, gezegd dat ze dansen rondom het altaar van Zeus. Er is evenwel een plaats in de Theogonie die dit duidelijk bewijst. In de verzen 453 en volgende wordt verhaald, dat Kronos en Rhea, die afstammen van Aarde en Hemel, o.m. Zeus voortbrengen. Deze wordt dan genoemd „vader van goden en mensen", 457. Maar even verder wordt verhaald dat Kronos van zijn ouders, Aarde en Hemel, vernam dat het hem beschoren was door zijn zoon Zeus te worden overwonnen, en daarbij komt de toevoeging „door de wil van de grote Zeus". Dit kan niet betekenen, dat Zeus sterker bleek dan zijn vader, dat was al vermeld, en bovendien: „door de wil van" verwijst naar een oppermacht die het alles bestiert. De enige oplossing is dan ook, dat er in de theo-

logie van Hesiodus tweërlei Zeus voorkomt: er is een Zeus uit de gediskwalificeerde theologie, de zoon van Kronos die zijn vader overwint en verminkt; maar er is ook een andere Zeus, die thuis hoort in de goede theologie: het is de Zeus van gerechtigheid, de allesbestierder, de vader van mensen en goden. Men heeft in de Hesiodus-exegese wel de opmerking gemaakt, dat de genoemde toevoeging (vs 465) berusten zou op een onnadenkendheid van de dichter. Dit is wel zeer onwaarschijnlijk. Mede in verband met het voorkomen van reeds drie doublures (Twist, Muze en Oorsprong) is het veel aannemelijker, dat door de theologie van Hesiodus twee Zeusgestalten lopen.

Een volgend punt betreft de termen „homerische theologie", „homerische religie" en „heilstheorie". De term „homerische theologie" is afkomstig van de 19de-eeuwse filoloog Nägelsbach, die in 1840 een boek „Homerische Theologie" schreef, waarvan in 1884 de tweede druk verscheen. Gezien de bewegelijkheid in betekenis van het woord „theologie" is de term verdedigbaar; ze ligt dan dicht bij de term „homerische religie". Dat kan ons 20e-eeuwse mensen niet verbazen, aangezien de moderne term „theologische existentie" zeer nauw verwant is aan de aanduiding „religieuze existentie", al kan men voorkeur hebben voor de laatstgenoemde. Voorkeur voor de uitdrukking „homerische theologie" berust voor ons op de overweging, dat we in de homerische gedichten inderdaad een soort heilstheorie aantreffen; weliswaar een heilstheorie die afwijkt van wat in de tijd van Homerus zelf voor heil en heilsbeschouwing geacht werd, maar in die afwijking ligt een duidelijke **theologische critiek**, die typisch blijft voor alle vroeg-antieke theologen (die gewoonlijk filosofen genoemd worden): Hesiodus stond zeer kritisch tegenover de homerische theologie; Thales niet minder, en daarbij gaf hij blijk van critiek tegenover de theologie van Hesiodus op meer dan één punt. Later, d.w.z. pl.m. een halve eeuw na de dood van Hesiodus, oefent

een grote Hogepriester in de hemel, die onze Voorspraak is. Hij kan meevoelen met onze zwakheden, daar Hij ook verzocht is geweest. „Laten wij daarom met vrijmoedigheid toegaan tot de troon der genade, opdat wij barmhartigheid ontvangen en genade vinden om hulp te verkrijgen te gelegener tijd” We mogen God aanroepen als onze Vader in de hemel. De Here Jezus leert het ons. We mogen dat, niet omdat wij zulke beste kin-

deren zijn. Maar omdat onze hemelse Vader zo groot van barmhartigheid is. Wij hoeven niet brutaal indringen, maar wij mogen met kinderlijke vrijmoedigheid toegaan. Op grond van het werk van Jezus Christus. Wij hebben beloften van vergeving en verhooring. De HERE meent wat Hij belooft. Daarop kunnen we onvoorwaardelijk aan!

H. J. Jager.

Hereniging in Amerika ?

VII (slot)

In dit slotartikel willen wij eerst de hoofdzaken van dat wat we schreven zeer summier samenvatten en in de tweede plaats enkele opmerkingen daaraan toevoegen over de kwestie van 1924.

Samenvatting

Ten eerste hebben we er op gewezen in verband met de herenigingspogingen tussen de Chr. Ger. Kerk in Amerika en de Prot. Ger. Kerk (groep De Wolf), dat over de betekenis van de Drie Punten van de synode van de Chr. Ger. Kerk te Kalamazoo, 1924, veel verschil van mening bestond en bestaat. Wij hebben de mening van ds H. Hoeksema genoemd en de mening van dr James Dane. Beiden stemden overeen in zoverre, dat beiden van mening zijn, dat in de Drie Punten een leer, een dogma van „de” algemene genade zou zijn vastgelegd. En beiden zijn van mening dat in dit dogma de „leer” van Kuyper inzake „de” algemene genade zou zijn vastgesteld als dogma. Hoeksema, de leider van de Prot. Ger. Kerk en Dane, een van de predikanten in de Chr. Ger. Kerk.

Daarnaast noemden wij het oordeel van prof. Wijngaarden van Grand Rapids uit 1939. Hij zei: er is in de Drie Punten geen dogma vastgesteld, en dus stellig geen dogma van „de” algemene genade; en dus nog minder een dogma van de algemene genade van

Kuyper. Hij was van mening, dat de Drie Punten wederleggend van karakter waren. Dat ze bedoeld waren als weerlegging van extreme meningen van Hoeksema en Danhof van die dagen.

Wij noemden het oordeel van prof. dr K. Schilder van 1939. Hij was van mening, dat er velerlei verwarring was en verschil tussen de officiële uitspraken en de commissie-opvattingen. De laatsten, de commissie-leden ter synode van Kalamazoo, spreken over „gemene gratie” of algemene genade. De uitspraken zelve niet z.i.

K. Schilder was in 1939 van mening dat de synode van Kalamazoo zelfs niet een gunstige gezindheid Gods ten aanzien van alle mensen in het algemeen had beleden. Een punt dat later vrij algemeen wel werd aangenomen.

K. Schilder schreef: het lijkt er wel veel op. Maar het staat niet in de uitspraken van de synode. Positief heeft de synode volgens Schilder van die dagen, alleen gesproken over „zekere gunst of genade”. Dat is wat anders dan „gezindheid”.

Wat betreft de betekenis van de Drie Punten hebben we in onze artikelen gewezen op de uiteenlopende oordelen van twee hoogleraren van de Chr. Ger. Kerk op de synode van deze kerk in 1960 bij de discussies over de antwoord-brief die aan de synode van de Prot. Ger. Kerk zou moeten worden gezonden. Het oordeel van prof. A. A. Hoekema en dat van prof. M. Monsma. De een zegt het gaat in de Drie Punten

om het welmenend aanbod van het evangelie. De ander zegt: neen. Maar men kan binnen het raam van de Drie Punten rustig verschillend denken over deze en de daarmee samenhangende vraagstukken. Met andere woorden: zij bedoelen niet te „binden” aan een bepaalde mening ter zake met uitsluiting van een afwijkende mening!

Een en ander hebben we in onze artikelen met de stukken aangewezen. Conclusie: wat een verwarring, welke nog voortduurt. De discussies over de algemene genade en het welmenend aanbod der genade in de prediking zullen nog wel niet ophouden.

De synode van de Chr. Ger. Kerk zocht een compromis inzake deze materie teneinde te komen tot hereniging met de groep De Wolf. Te betreuren. Maar in de onklare situatie begrijpelijk. Hoe komt men er uit? Al doet prof. Polman in de Christ. Encyclopedie (2e dr.) alsof er inzake het leerstuk van de zogenaamde algemene genade geen vuiltje aan de lucht is, de zaken staan in werkelijkheid geheel anders. Prof. Polman deed in 1943 en 1944 bij de leeruitspraken in Nederland óók alsof er geen vuiltje aan de lucht was. Toen stonden de zaken ook heel anders.

Kuyper inzake algemene genade

Ds H. Hoeksema en dr James Dane zijn van mening dat de leer van dr A. Kuyper Sr inzake de algemene genade in Kalamazoo zou zijn vastgesteld als dogma, als leer der kerk.

Nu heeft prof. K. Schilder indertijd in „De Reformatie” en later in zijn toelichting van de „Heidelbergsche Catechismus” een rapport gepubliceerd dat hij en prof. Vollenhoven als leden van een commissie, benoemd door de generale synode van Amsterdam, 1936, hebben ondertekend, inzake Kuypers opvattingen omtrent algemene genade. Uit deze studie blijkt overtuigend, dat men niet kan spreken van Kuypers „leer” omtrent „de” algemene genade, omdat Kuyper in de eerste plaats zelf niet pretenderde een „leer” omtrent dit vraagstuk te bieden, doch slechts een „eerste proeve”, en in de tweede plaats omdat Kuyper in zijn driedelig werk over de gemene gratie zichzelf soms tegensprekt en soms lijnen ontwikkelt, die elkaar kruisen. Met andere woorden: men zou uit Kuypers drie-

Xenophanes vinnige critiek op de theologie van „Homerus en Hesiodus”, die hij geen van beiden verstaat en beschouwt als één complex. Nog wat later komt de theologische critiek aan het woord in de theologie van Protagoras, een kleine eeuw na Xenophanes, en in deze theologische critiek wordt tegen alle geïnspireerde waarheid getoond. Men heeft hem daarom voor atheïst gehouden, wat evenwel niet geheel verdedigbaar is omdat hij het bestaan van goden niet ontken- de maar nadrukkelijk beweerde, dat men ze niet kon kennen. Het is opmerkelijk, hoezeer in al die typen van theologische critiek de geest van Homerus voortwerkt, totdat de homerische theologie een hoogtepunt bereikt in de gave en zeer evenwichtige theologie van Epicurus, die een duidelijke herleving van de homerische theologie blijkt te zijn, waarbij de oer-oude idee van de goden-imitatie een opmerkelijke rol speelt: de mens moet de goden imiteren in hun rustig geluk, dan leeft hij wijs en blijmoedig; hij moet hen ook imiteren in hun ongeïnteresseerdheid jegens de wereld. De idee van de goden-imitatie vinden we eveneens in de reeds vóór de tijd van het hellenisme opkomende cynische school: de mens moet de goden nabootsen en nadoen in hun behoefteeloosheid; en weer een ander type van goden-imitatie levert de stoa op, die in een soort verzameltheologie leert dat de mens de godheid moet imiteren in de onbeïnvloedbaarheid en tevens in het „leven overeenkomstig de physis” d.w.z. overeenkomstig het goddelijk Zijn dat zich openbaart in wereldorde, denkkraft en moraliteit, welk drietal de verzamelnaam „logos” heeft.

De idee van de theologische critiek treedt in de geschiedenis van het calvinisme op als de idee van Schriftcritiek, die vandaag ook nog wel theologische critiek genoemd wordt, met name in midden-orthodoxe kringen. We vinden al een duidelijk spoor van Schriftcritiek bij Voetius, die in het eerste deel van zijn Catechisatie over de Heidelbergsche Catechismus de duidelijke inhoud van 1 Petr.

1: 23 radicaal afwijst op theologische gronden! Deze gronden bevatten allereerst het element van de idee der onmiddellijke wedergeboorte. Deze mystieke gedachte hangt samen met enige vormen van middeleeuwse ethiek en doet zien hoe innig de samenhang is tussen mystiek en scholastiek. De scholastiek echter wordt voor ons pas ietwat doorzichtig als we er op letten, dat ze weliswaar teruggaat op denkbeelden van Aristoteles, maar via Aristoteles teruggaat op de man die hem de weg baande, nl. de zijnstheoloog Parmenides, die op zijn beurt weer de weg gebaand vond door de ruim anderhalve eeuw eerder levende Anaximander van Milete. Willen we Anaximander verstaan, dan zullen we het een en ander moeten weten omtrent Thales van Milete en Hesiodus. Zodat we voor een goed inzicht in de figuur van het scholastiek theologiseren nodig hebben kennis te nemen van het werk van Hesiodus, Thales, Anaximander en lateren, die van hun werk gebruik gemaakt hebben en tevens eigen wegen zijn gegaan.

Het woord scholastiek als bijv. naamwoord kan weergegeven worden met onze term „schools”, maar daarmee is weinig gewonnen. De middeleeuwse scholastiek maakte drie fasen door die elkander gedeeltelijk overdekken. t.w. de fase van de bloemlezingen, de concordanties en de sententiën. D.w.z. men maakte in de vroege middeleeuwen gebruik van bloemlezingen uit werken van de Latijnse en Griekse kerkvaders: bisschop Smaragdus, tijdgenoot van Karel de Grote, is een duidelijk voorbeeld van zulke bloemlezingen-schrijvers, en hij zegt erbij dat dit nodig en nuttig was, omdat veel pastoors niet lezen of schrijven konden en daarom zelf de patres niet konden bestuderen; ze moesten de bloemlezing daarom komen beluisteren in het dichtstbijzijnde klooster. In deze eerste tijd van de scholastiek is men nog diep onder de indruk van de vergane antieke beschaving. In de tweede heeft men wat meer zelfbewustzijn; men ontdekt dat de uitspraken der kerkvaders niet steeds overeenstemden

en ging dus concordanties, d.i. overeenstemmingen schrijven, boeken waarin werd geleerd hoe men de tegenstrijdigheden kon oplossen. Uit deze periode stamt de merkwaardige **eclectische** trek in de scholastiek. In de derde periode ten slotte gingen de auteurs op grond van de bestaande bloemlezingen en concordanties nu hun eigen meningen, sententiën, verdedigen. Dit geeft niet meer dan historisch inzicht in de scholastiek. Wat haar aard betreft mogen we hier volstaan met de opmerking dat alle scholastiek te herkennen is aan haar zijnstheoretisch karakter.

Uit de voorsocratiche filosofieën stamt niet alleen de idee van theologische critiek, maar ook haar positieve keerzijde: reeds Hesiodus verzekert dat zijn nieuwe theologische denkbeelden zijn geïnspireerd. We betrappen hier een, zij het zeer indirect, verband met de idee van de onmiddellijke wedergeboorte. De mythe immers gold als openbaring; nu kwam er, telkens opnieuw, een nieuwe openbaring die zich tegen de mythe der traditie keerde en daardoor tot theologische critiek op de mythe kwam. De mythe is buitengewoon oud: ze stamt uit de tijd tussen zondeval en zondvloed. In Gen. 1—11 vinden we herhaaldelijk critiek op die mythe. Deze critiek maakt deel uit van de Openbaringsgeschiedenis. In de vroege oudheid van Hellas (en wellicht ook in India en China) ontmoeten we pagane critiek op de mythe, die met verbazend profetisch zelfgevoel wordt voorgedragen. Hesiodus geeft blijk van dit zelfgevoel, we vinden in dit opzicht zeer krasse uitspraken bij Xenophanes en Heraclitus, en mogen aannemen dat ditzelfde profetisch zelfgevoel ook eigen geweest is aan mannen als Thales en Anaximander. In de idee van de onmiddellijke wedergeboorte ontmoeten we theologische critiek op de leer van de Schrift. De inhoud van deze idee heeft het karakter van een nieuwe openbaring.

K. J. P.

delig werk meer dan één „leer” (als men hier dat misplaatste, malle woord zou willen gebruiken) kunnen afleiden. Welke leer is nu die van Kuiper? Het is misleidend in hoge mate om bepaalde gedachten van Kuiper, die hij zelf op een andere plaats weerspreekt, te doen doorgaan voor Kuipers opvatting.

In deze studie is onweerlegbaar duidelijk gemaakt, dat bij Kuiper zelf verschillende inzichten waren met betrekking tot de vragen die hij aan de orde stelde in zijn „eerste proeve” van een algemene genade, en dat het daarom onmogelijk is te stellen dat „de” leer van Kuiper zou zijn vastgelegd door Kalamazoo. En van „een” leer van Kuiper, die tot dogma zou zijn verheven, kan men alleen maar spreken als men het niet nauwkeurig neemt met de feitelijke situatie in deze bij Kuiper.

De groep De Wolf

Ik ken geen bijzonderheden van deze groep op dit ogenblik. Duidelijk is dat zij zoeken naar een bevredigende basis om de broederschap met de Chr. Ger. Kerk te kunnen herstellen.

Als zal blijken dat zij in een compromisbasis, straks berusten zullen (wat ik op dit moment nog niet weet) dan blijkt daaruit, naar mijn mening, dat de predikers en leden van deze kerken een vaste overtuiging inzake hun recht om als zelfstandige kerkengroep te mogen bestaan, kwijt zijn. Ik zal over deze onzekerheid niet uit de verte en uit de hoogte hard oordelen. Omdat ik mij levenidig kan indenken de moeilijkheden waarin deze broeders in Amerika de laatste jaar of tien verkeerd hebben. Laten we niet vergeten: ze zijn uit de school van ds Hoeksema. De meesten van de dominees hebben aan zijn voeten gezeten. Zij zijn met overtuiging hem gevolgd na 1924. Hoe bitter moet de scheuring tengevolge van de Verklaring van Beginzelen in hun eigen kring hun niet gesmaakt hebben? Vooral de groep De Wolf, die van Hoeksema zich om des gewetens wil verwijderd hebben? Begrijpelijk dat juist bij hen, die zich bitter in hun voorganger bedrogen hebben gezien inzake de enigheid van het geloof en de gemeenschap der heiligen, een diepe en radicale twijfel betreffende de weg die zij gegaan zijn onder leiding van Hoeksema, moest postvatten. Twijfel aangaande de vraag: zijn wij op de goede weg met elkaar? Twijfel aangaande de vraag: zijn wij op de goede weg sinds 1924? Twijfel, die noopte tot een radicale heroriëntering door hernieuwde studie van grondvragen uit de theologie. Is dit alles niet begrijpelijk? Hebben wij hen daarin verstaan en zijn wij hun tegemoet gekomen? Ik zou dat laatste niet durven beweren. Als men meent dat men zelf zonder zonde is, in dezen, is het gemakkelijk om stenen op te nemen en in de richting van deze broeders te werpen. Ik zag dat reeds gebeuren ergens in onze pers.

Voorts kan ik mij indenken dat deze broeders tot de ontdekking gekomen zijn, dat zij met de vraagstukken die met de zogenaamde algemene genade samenhangen, nog niet klaar waren in 1924 en dat zij daarna er waarschijnlijk nog niet mee klaar gekomen zijn. Ik kan mij voorstellen dat juist de meest serieuzen onder hen, dit zichzelf ook bewust durfden te bekennen. Dat is een stap waar iedereen niet toe komt. Het zichzelf deze armoede bekennen en vervolgens die aan anderen durven tonen.

Dan houd ik rekening met een figuur als de Amerikaanse Niebuhr, die in Amerika veel gelezen wordt. Dat hij invloed heeft gekregen bij sommigen, al is het alleen maar in zover, dat hij over de betekenis van de verdorvenheid van het menselijk hart en de verduistering van dat hart met name in zijn oordeelverklaringen over historische gebeurtenissen, indringende verhandelingen heeft geschreven, die niet nagelaten hebben in deze kring indruk te maken.

Schilder inzake algemene genade

De naam van prof. dr K. Schilder hebben we in verband met de kwestie van Kalamazoo in deze artikelen herhaaldelijk genoemd. We zouden onvolledig zijn als we in deze slotopmerkingen niet even op hem terug zouden komen. Zijn mening inzake de Drie Punten is sinds zijn publicaties van 1939 na dien ingrijpend gewijzigd.¹⁾

In zijn „Heidelbergsche Catechismus” van 1950—1951 blijkt zijn mening over de Drie

Punten geheel veranderd. Schreef hij in 1939 van de Drie Punten: geen vaststelling van een dogma van algemene genade, in 1950 zegt hij: wel een gemene gratie-dogma vastgesteld. Schreef hij in 1939: de synode van Kalamazoo heeft beslist niet van gunstige gezindheid van God jegens alle mensen in het algemeen gesproken („als ik nog zinnen kan ontleden”, K.S.), in 1950 en daarna gaat hij er van uit, dat de synode van Kalamazoo dat wel heeft gedaan, en keert hij zich met de scherpe wapens van zijn indringend intellect tegen de stelling dat er een gunstige gezindheid Gods jegens alle mensen in het algemeen zou zijn. Inzake dit punt van waardering van Kalamazoo is Schilder dus overgegaan tot het standpunt van ds H. Hoeksema in de loop van de jaren na 1939.

Deze verandering van inzicht is verklaarbaar²⁾ niet alleen uit het feit dat Schilder meer tijd had gehad H. Hoeksema te bestuderen, maar ook uit de uitspraken van de generale synode van 1942 en met name door de uitspraak die deze synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland over de algemene genade had gedaan. Voorts hebben publicaties van prof. V. Hepp inzake dit onderwerp Schilder afkerig gemaakt van opvattingen van sommige epigonen van dr A. Kuiper. En laten we niet vergeten dat Greidanus' studies hem gesteund hebben in zijn afwijzing van beschouwingen omtrent een gunstige gezindheid Gods in het algemeen jegens alle mensen.

Tweeërlei Scheppingsverhaal?

III

Gen. 2, zo menen we dus, geeft geen tweede en van Gen. 1 onderscheiden scheppingsverhaal. Toch is Gen. 2 wel van Gen. 1 onderscheiden.

Gen. 1 zouden we willen uitstrekken tot 2 : 3. De hoofdstuk-indeling zou m.i. beter geweest zijn als vs 1—3 van hfdst. 2 nog bij hfdst. 1 genomen was. En de N.B.G. vertaling had beter haar pericoop-indeling kunnen maken bij 2 : 3 dan bij 2 : 8.

Gen. 1—2 : 3 verhaalt ons de schepping van hemel en aarde en al wat er in is en hoe God daar mee klaar gekomen is.

Bij 2 : 4 begint dan iets nieuws. Wij menen Prof. Aalders te moeten volgen, als hij beoogt, dat vs 4a niet te nemen is als onderschrift van het voorgaande, maar als opschrift van hetgeen volgt: Dit is de geschiedenis van de hemel en de aarde, toen zij geschapen waren. **Waren**, niet: werden. Nu begint het verhaal van de geschiedenis. Nadat de schepping is klaar gekomen met het scheppen van de mens neemt de geschiedenis haar aanvang. De geschiedenis van hemel en aarde, maar die toch nauw verbonden is met het doen en laten van de mens.¹⁾

Vandaar ook wel, dat nu de naam **HERE** naast die van God voorkomt.

Dit nieuwe verhaal nu, waarmee de historie-beschrijving aanvangt, begint met terug te grijpen op de schepping van de mens en dan nader met het tekenen onder welke historische omstandigheden de mens geschapen werd. Die schepping viel in de tijd, dat God aarde en hemel maakte en dan voorts in de tijd, dat er nog geen enkel veldgewas op aarde was en geen enkel kruid des velds ontsproten.

Maar dit laatste wil nu niet zeggen, dat de aarde toen een kale woestijn was, waarin niets groeide en groeien wilde. Dat strijdt vooreerst met het feit, dat Gen. 1 duidelijk leert, dat het ontstaan van de plantenwereld viel voor de schepping van de mens, maar dat wil ook Gen. 2 : 4—7 niet stellen.

Vs 6 zegt, dat er een damp opsteeg uit de aarde, die de gehele aardbodem bevochtigde. Nu. zou op zo'n vochtige aardbodem niet wat wil groeien ook inderdaad groeien?

Er wordt immers in vs 5 ook niet gezegd, dat er helemaal geen planten of bomen waren, het wordt alleen ontkend van veldgewas en kruid des velds. En dan hoeven we m.i. deze ontkening ook nog niet in volstreekte zin te nemen.

We kunnen ook vertalen: alle veldgewas was nog niet op aarde en alle kruid des velds was nog niet ontsproten. Zo doet ook Aalders:

Hiermee zijn wij aan het eind van onze beschouwingen over de pogingen tot kerkelijke hereniging in Amerika tussen twee groeperingen, die sinds 1924 uit elkaar zijn gedreven. We hebben in onze artikelen de naam van K. Schilder ook genoemd in verband met zijn volhardend pogen in 1939 om de twee gescheiden groeperingen weer aan één tafel te krijgen. Het is hem toen gelukt enkele vertegenwoordigers van beide groeperingen aan één, niet-officiële tafel bijeen te brengen. Deze Schilder was de ware oecumenische Schilder. Door de kerkscheurende en -ontbindende besluiten en handelingen van de synodes van 1943 en 1944 in ons vaderland, is Schilder de weg op gedrongen, die hij na de vrijmaking tot zijn dood toe heeft bewandeld, de weg van bestrijding van die zonden en haar gevolgen, terwijl hij niet meer toe kon komen aan zijn waarlijk paciferend streven in de kerk, paciferend in deze zin, dat hij broeders van hetzelfde huis zocht te bewaren en terug te brengen tot die eenheid van het geloof die de HEERE aangenaam is.

J. Meester.

¹⁾ In het 4e artikel hebben wij van zijn mening inzake de Drie Punten, zoals hij die heeft gepubliceerd in 1939 in „De Reformatie”, een kort exposé gegeven.

²⁾ In hoeverre deze verandering juist is, is een vraagstuk op zichzelf. Nauwgezette en verantwoorde bestudering waard. Wij laten deze vraag hier rusten.

alle struikgewas; alleen hij vervolgt dan: eer het op aarde was enz. En dat is m.i. niet juist. Dus: alle veldgewas en alle kruid des velds. En dit 'alle' hoeven we niet in volstreekte zin te nemen.

Wanneer we in Gen. 24, 10 lezen naar de Stat. Vert., dat de knecht van Abraham naar Mesopotamië toog en dat toen al het goed van zijn heer in zijn hand was, dan betekent dat niet, dat hij letterlijk alles meenam. Terecht heeft de N.Vert., dat hij op weg ging met **allerlei** kostbaarheden van zijn heer bij zich. Vgl. ook vs 9 van ons hoofdstuk: Stat. Vert.: alle geboomte; N. Vert.: allerlei geboomte. Voorts Lev. 19, 23 e.a.

Dus wij menen, dat vs 5 slechts wil aangeven, dat er bij de schepping van de mens **bepaalde planten** nog niet waren.²⁾

Welke planten nu bedoeld zijn, is wel niet met nauwkeurigheid vast te stellen. In plaats van 'veldgewas' heeft Aalders: 'struikgewas', en voor 'kruid des velds', 'veldgewas'. En hij wil daaronder verstaan resp.: houtachtige, overblijvende planten en louter groene, eenjarige planten. Er worden ook wel eens ietwat andere aanduidingen gegeven.

Maar we mogen, dunkt me, in elk geval met stelligheid zeggen, dat het planten waren, die niet zonder regen of zonder de cultuurarbeid van de mens konden leven. Dat volgt wel uit de motivering van vs 5.

En zouden het voorts geen planten zijn, die eventueel eetbare vruchten voor de mens zouden kunnen opleveren? Het is immers opmerkelijk, dat in de hof in Eden de mens leeft van boomvruchten, 2, 16, althans van iets anders lezen we niet. Eerst in 3, 18 wordt hem gezegd, dat hij het gewas des velds zal eten en dat niet zonder zijn inspannende arbeid. Wel lezen we in 1, 29 dat aan de mens, behalve de boomvruchten ook het zaaddragend gewas tot voedsel was gegeven. Maar dit zal meer een principe-verklaring zijn, die pas geleidelijk aan, in de loop der historie zal worden verwerklijkt.

Het is nu ook nog zo, dat in streken, waar practisch alleen 's winters regen valt, slechts planten willen groeien, die tegen droogte

¹⁾ Prof. B. Holwerda is het met Aalders eens, dat vs 4a als opschrift boven hetgeen volgt, moet worden verstaan. Het woord 'tôledôt' wil hij echter niet als geschiedenis vertalen. „Maar de kwestie is: wat kwam er in de geschiedenis van terecht, van dat maaksel Gods dat 1, 1 in zijn tweeledigheid genoemd had?” Dictaat Hist. Rev. V.T. I, 15. Kampen, 1954. Niet in de handel.

²⁾ C. F. Keil heeft in zijn Commentaar op Genesis ook in deze richting gewezen, al is hij overigens m.i. niet tot een bevredigende verklaring van onze verzen gekomen.

bestand zijn doordat ze bladeren hebben, die hard en wasachtig zijn, zoals vijgen, olijfbomen, palmen, citrusplanten, laurier.

En nu komen we aan vs 6: een damp steeg op uit de aarde en bevochtigde de gehele aardbodem. De Kantt. van de Stat. Vert. op dit vs heeft bij damp: „Welke, door de hitte der zon uit het water en de aarde opgetrokken zijnde, stijgt tot in de middenlucht, waar hij door haar koude in wolken verandert, en daarna wederom ontsluit en regen wordt, waarmede het aardrijk dan bevochtigd wordt”. Zij ziet er dus het begin van de regen in.³⁾ Maar dat kan moeilijk juist zijn, dan zou de mededeling, dat de HERE het niet had doen regenen weinig zin hebben.

Het hebreeuwse woord, dat zowel door de Stat. Vert. als de N.B.G. Vert. en ook door Aalders is vertaald als 'damp', wordt ook wel door 'vloed' weergegeven. Zo door Noordtj. Aalders meent, dat dit niet kan, omdat op de enige plaats waar dit woord in de Schrift nog meer voorkomt n.l. Job 36, 27, de betekenis 'vloed' helemaal niet zou passen en 'damp' daarentegen zeer goed zou uitkomen. Dr J. H. Kroeze vertaalt genoemd vs in zijn K.V. op Job evenwel als: Want Hij vergadert de waterdruppels. Hij zeft ze als regen voor de vloed.

Mogen we het dus als 'vloed' verstaan, dan zouden we aan periodiek terugkerende overstromingen kunnen denken. Het is immers niet onmogelijk vs 6 als volgt te vertalen: maar een vloed steeg geregeld op uit de aarde en bevochtigde telkens weer de gehele aardbodem.⁴⁾

Zo konden dan bepaalde planten, met name boomsoorten wel in leven blijven en groeien, andere echter niet, tenzij de mens bevochtigingswerken aanlegde, zoals, naar we weten, naderhand o.a. in Egypte en Babylonië gebeurde.

Regen viel er echter in die eerste tijd niet. Van regenval lezen we in de Schrift eerst bij de zondvloed. Wij zouden niet met stelligheid willen beweren, dat er voor de zondvloed geen regen op aarde is gevallen. Hoewel dat misschien mee zou kunnen verklaren, dat de tijdgenoten van Noach zo onbewogen bleven onder zijn waarschuwing en ook wat meer accent zou geven aan hetgeen we lezen in Hebr. 11, 7, dat Noach een godsspraak ontving over iets, dat nog niet gezien werd. Tevens zou misschien begrijpelijker worden, dat de HERE de regenboog maakte na de vloed tot een teken van het verbond tussen Hem en de aarde.

Dit laten we nu echter verder rusten. In elk geval viel er in het begin van de menselijke geschiedenis geen regen. Desondanks kon in Eden allerlei geboomte uit de aardbodem opschieten. Daar was immers een rivier, die de hof bevochtigde, vs 9.

We merken nog op, dat waar ons hier de aanvangen van de menselijke geschiedenis beschreven worden, ons hier ook wel in het bijzonder getekend wordt de situatie van de aarde, waar de mensen leefden en dat het dus niet onmogelijk is, dat ergens elders op aarde wat andere klimatologische omstandigheden zich voordeden.

Tenslotte zouden we nu van onze verzen deze vertaling willen voorstellen: Ten tijde dat de HERE God aarde en hemel maakte en allerlei struikgewassen nog niet op aarde waren en allerlei veldgewassen nog niet waren uitgesproten — want de HERE God had het niet op aarde doen regenen en er was geen mens om de aardbodem te bewerken, maar een vloed overstromde telkens de aarde en bevochtigde dan de gehele aardbodem — (toen) formeerde de HERE God de mens van stof uit de aardbodem en biëde de levensadem in zijn neus; alzo werd de mens tot een levend wezen.

Zo wordt ons dan voor ogen gesteld in welke historische situatie de mens zijn loopbaan begon. Zo loopt m.i. het verhaal vlot, sluit het zich goed bij Gen. 1 aan en is er geen reden aan een tegenstrijdigheid met het daar verhaalde te denken.

We zouden hierbij nog willen opmerken, dat zo ook wel blijkt, dat 'dag' in de Schrift niet altijd een zonnedag aangeeft of een dag van 24 uur, maar ook van ruimere strekking kan zijn. Immers 'ten tijde van', letterlijk 'ten dage van' van vs 4 wijst terug naar de schepingsdagen van Gen. 1 en omvat die. Tenzij men met Schwegler zou willen aannemen, dat terwijl Gen. 1 van een schepping in zes dagen spreekt, Gen. 2 het zou doen van slechts in één dag. En hiermee is m.i. een van de meest

KRITISCHE KRABBEL

BIJBELLEZEN EN BIJBELKENNIS

De Novitiaatstijd van een Studentenvereniging heeft de bedoeling om de leden van deze vereniging gelegenheid te geven met aankomende eerstejaars kennis te maken en zich een oordeel te vormen ten aanzien van hun eventuele toelating. Dit gebeurt het meest intensief bij de zogenaamde kastbezoeken. De leden ontvangen de novieten afzonderlijk op hun kamers en vragen hen naar hun ideeën over Gereformeerde politiek, de neus van Cleopatra, het ethisch conflict, de politieke kopstukken van Duitsland, gemengd zwemmen en Gereformeerde wetenschapsbeoefening.

Enige jaren geleden vroeg ik bij zo'n bezoek een noviet naar iets uit de Bijbel, dat ik algemeen bekend veronderstelde, maar hij niet wist. Bij verder vragen bleek zijn Bijbelkennis miniem te zijn. Op mijn vraag, hoe bij hem thuis aan tafel gelezen werd, antwoordde hij, dat er nu eens dit, dan weer dat gelezen werd, want er werd gebruik gemaakt van een Bijbels Dagboek. „Op vervolg” lezen — d.w.z. beginnen bij Genesis 1 en doorlezen tot Openbaring 22 — was bij hem thuis onbekend.

Alle novieten, die ik in dat en volgende jaren op bezoek kreeg, ben ik toen naar hun Bijbelkennis gaan vragen en vervolgens naar de wijze, waarop thuis aan tafel de Bijbel gelezen werd. Ik vroeg dan bijvoorbeeld: vertel iets over Achab, waar gaat de eerste Brief aan de Corinthiërs over, hoe werd David koning, etc. Dit leverde merkwaardige resultaten op. Naast novieten, die heel behoorlijk in de Bijbel thuis waren, — een kleine minderheid — waren er anderen, die nog nooit van Rehabeam of de scheuring van het rijk gehoord hadden, de naam Achab niet met die van Elia wisten te verbinden, geen idee hadden van wat de eerste Brief aan de Corinthiërs behelst, bij de naam Hizkia zich vaag iets van „een pest” wisten te herinneren, enzovoorts. Eén maakte de opmerking, dat hij van de Bijbel niet veel wist. Maar, voegde hij er aan toe, dogmatisch was hij goed op de hoogte!

De verschillen tussen hen, die wel enigzins in de Bijbel thuis waren, en hen, die weinig of niets uit de Schrift wisten, lieten zich steeds terugvoeren op één factor: het

gebruikte en als krachtig gevoelde argumenten voor de stelling, dat de dagen van Gen. 1 dagen van 24 uur moeten zijn, weggevallen.

Bovendien blijkt m.i. ook, dat we ons de schepping van de planten op de derde dag niet zo hebben voor te stellen, dat er toen ineens alle planten waren, volgroeid en in dezelfde variatie als we nu kennen. Er blijft plaats voor een zekere nadere ontwikkeling, wil men, voor een zekere evolutie. Dit is zonder meer geen onschriftuurlijke gedachte.

Roodeschool.

H. Venema.

³⁾ Zo iets heeft Keil ook.

⁴⁾ Een hebreuws perfectum met waw-consecutivum heeft immers, wanneer het op het verleden ziet, steeds frequentatieve betekenis.

^{*} Per abuis is de beide vorige keren het vraagteken achter de titel vergeten.

PERSSCHOUW

Kuyper en Lohman

In zijn belangwekkende en boeiende artikelenreeks over Colijn, gepubliceerd in „Trouw”, vertelde Puchinger ook iets over de verhouding tussen Kuyper en Lohman. Deze twee grote christen-staatslieden zijn hevig tegen elkander opgebotst in de laatste tien jaren van de vorige eeuw. Hun uiteengaan is een van de meest aangrijpende en tragische momenten uit de geschiedenis van de christelijke actie uit de vorige eeuw. Maar niet lang voor hun heengaan vonden zij elkaar toch weer.

Puchinger schreef daarover het volgende:

Mevrouw J. C. Brummelkamp-Esser was Lohman gaan bezoeken, om hem er op te wijzen dat Kuyper erg achteruit ging, en dat zij, die ook Kuyper zo heel goed kende, wist hoezeer de zieke Kuyper een hartelijk woord juist van Lohman in die dagen op prijs zou stellen.

bijbellezen aan tafel. Onderscheid tussen novieten, die wel, en die geen lid waren van een jeugdvereniging was in dit opzicht niet vast te stellen; evenmin onderscheid naar „kerkelijke richting”. In hoeverre de in de prediking behandelde stof een rol speelde — b.v. vrijwel uitsluitend stof uit het Nieuwe Testament of niet — heb ik niet kunnen nagaan.

Het Bijbellezen-aan-tafel in de Gereformeerde gezinnen kan nu als volgt ingedeeld worden:

- I „Op vervolg” lezen zonder iets over te slaan;
- II a) afzonderlijke boeken in zijn geheel lezen (meestal N.T.);
- b) nu eens dit, dan weer dat hoofdstuk lezen (idem + Psalmen);
- c) Kinderbijbel lezen;
- d) het lezen aan de hand van een Bijbels Dagboek of de Gereformeerde Scheurkalender.

Het bleek mij, dat de wijze, waarop in het gezin de Bijbel gelezen wordt, een nauwe samenhang vertoont met de Bijbelkennis van de kinderen. Er viel een groot verschil te constateren tussen groep I en groep II en wel in gunstige zin voor groep I. Groep II vertoonde ook onderlinge verschillen, zij het kleinere, waarbij a) er het best en d) er het slechtst afkwam. Deze verschillen bleven constant in vier jaar, zodat ik op grond van het gesprek over de Bijbel al gauw kon raden, hoe er thuis gelezen werd.

Nu kan men opmerken, dat in de Bijbel thuis zijn niet altijd samengaat met met de Bijbel omgaan. Hoewel hiertegenover gesteld kan worden, dat men om met de Bijbel te kunnen omgaan in de Bijbel thuis moet zijn — Schrift met Schrift vergelijken! — bleek althans hier groter Schriftkennis — „feitenkennis”, zo men wil — samen te gaan met dieper inzicht in en bewuster reageren op de inhoud der Schrift.

Hoewel het bovenstaande gebaseerd is op een klein aantal personen — omstreeks twintig — uit een bijzondere groep — aanstaande studenten — lijken mij de resultaten toch merkwaardig genoeg om er wijdere bekendheid aan te geven, overigens zonder te willen poneren, dat hiermee nu de toestand in het Gereformeerde leven is weergegeven; daarvoor is het aantal personen te klein. Het trekken van conclusies hieruit laat ik daarom maar aan de lezer over.

Frater.

Lohman aarzelde niet, maar schreef op die tweede kerstdag van 1919, als onder de geopende hemel, Kuyper zijn afscheidsgroet:

Toen ik onlangs, kort na Uw verjaardag, Uw vriendelijk bedoeld briefje beantwoordde, heb ik, geloof ik, U onvriendelijker geschreven dan ik bedoelde. Nu ik verneem, dat Gij minder wel zijt, en ik ook zelf in den laatsten tijd voortdurend aan heengaan herinnerd word, wil ik U zeggen, dat ik toen schreef onder den indruk van de toen hangende quaestie-Netelenbos. Maar al heeft eene uitwendige hereeniging tusschen ons niet kunnen plaats vinden, nooit zal ik kunnen vergeten, dat wij beiden te samen denzelfden Heer hebben gediend, zij het ieder op zijne wijze; dat wij beiden hetzelfde bruiloftskleed behoeven, en dat wij daaraan zullen erkennen, dat wij gezamenlijk mogen aanzitten aan dezelfde Tafel. Dan zal alles vergeten zijn wat nu vaak ons hinderde saam te komen, omdat onze oogen dan beter geopend zullen zijn. Wat gij ook voor en aan mij gedaan hebt, daarvoor dank ik U en voor datgene waardoor ik U onnodig pijn gedaan heb, daarvoor vraag ik vergiffenis. Met een vriendelijken handdruk en altijd nog met hoop op herstel Uw oude vriend in Xo.

A. F. de Savornin Lohman”.

Deze brief is aangrijpend als afsluiting van een briefwisseling die meer dan twintig jaar lang vol was van verwijten, ergernissen en de koelste zakelijkheid.

Kuyper's antwoord mag evenmin ontbreken, het is van gelijke geest en strekking:

„Carrissime. Laat mij U hartelijk en innig mogen danken voor Uw epistel van gisteren. Het was me de verhooring van een zoo vaak opgezonden bede. En het is om mijn God te loven, dat de zooveel jaren afgewachte verbroedering en verzoening dan toch eindelijk gekomen is en gekomen op zoo loyale, zoo echt christelijke wijze. Uw brief is me een feestgeschenk, waarvoor ik niet U alleen, maar mijn God dank zeg. Van heeler harte Uw vriend en broeder

A. Kuyper”.

Als men deze brieven leest en de taal van het hart, die daarin zo duidelijk wordt gehoord, verstaat, vraagt men zich af: waarom moest het vijf en twintig jaren duren voor het zover kwam? En Kuyper en Lohman waren bovendien lid van dezelfde Gereformeerde Kerk, namelijk van die van 's-Gravenhage en zaten dus aan één Avondmaals-tafel! — de leiders van de Anti-revolutionaire en die van de Christelijk-Historische partij!

De Bijbel moet wachten

In „De Waarheidsvriend” trof ik het volgende rake artikeltje aan over het bijbel-lezen.

Er zijn mensen, die iemand zo lang kunnen laten wachten aan de deur, vóór zij open doen. Niet dat hier bepaald sprake is van opzet, maar, weet u, het is nu eenmaal hun gewoonte geworden. Zij moeten eerst dit nog doen, dan weer dat en vergeten intussen, dat dit alles tijd kost en dat het buiten koud kan zijn. Of ook: ze doen niet gauw open, omdat dit niet deftig staat. In de dagen van ouds hadden de koetsiers, in onze tijd hebben de chauffeurs daarvan nog wel last.

Wij bestellen een auto om vier uur. De chauffeur komt precies op tijd; verbeeld u, dat wij dan zouden zeggen: „O, dat is de chauffeur; hij moet maar wachten”. Gelukkig, dat de man nu de middelen heeft, om te straffen door eenvoudig wachtgeld in rekening te brengen.

Weet u, waarmee sommige mensen dat verkeerde kunstje ook wel eens uithalen? Met de Bijbel; dus met Gods Woord.

Bij u thuis wordt Gods Woord zeker aan tafel gelezen. Dat is ook nodig en dus een goede gewoonte. Maar hoe gebeurt dat dan wel eens? Soms was het een gezellige maaltijd, met geanimeerde gesprekken gekruide. De dagbladen waren even opzij gelegd, maar men was nog druk bezig met de kwesties van de dag. Het ging over Algerije, over de apartheidspolitiek in Zuid-Afrika, over de Kongo en over de communistische infiltratie, over de mallotige wijze van presidentsverkiezing in Amerika. Men kreeg er geen woord tussen, behalve dat iemand ineens zei: „Krijg even de Bijbel!”

Nu, al pratend nam men de Bijbel; al pratend sloeg men het hoofdstuk van de dag op en.... de gesprekken gingen voort.

Was de Bijbel daar dan niet in huis en lag hij niet open op tafel? Ja, dat wel, maar men moet nog even uitpraten, want het zijn toch gewichtige zaken, waarover men het samen heeft en dat bijbelhoofdstuk kan toch nog wel eventjes wachten.

Totdat vader of een ander zegt: „Nu even stilte want wij gaan lezen!” Dat moet soms nog een paar keer gezegd worden, maar eindelijk wordt het dan stil. Gods Woord weerklinkt en daarna wordt er meestal stil gedankt.

Het gebeurt wel, dat men daarna weer voortgaat met het afgebroken gesprek. Al pratend legt men de Bijbel weer op zijn plaats.

Is dat nu leven bij en uit het Woord? Het mocht wat!

Gaat daar nu indruk van uit op de kinderen? In genen dele!

Wanneer later door de kinderen met die traditie gebroken wordt, is dat niet te verwonderen. Er ging niets van uit.

Hoe het dan wel moet? Dat is toch eenvoudig genoeg. Ik bedoel niet, dat men onder het lezen of luisteren een plechtstatig gezicht moet zetten. Dat Gods Woord met, in een preektoon, veranderd stemgeluid gelezen moet worden. Maar dit, dat het feit, dat gelezen zal worden uit het Woord, de tafelgesprekken reeds beheerst. Misschien had een onaangename stemming of mokkende toon een ogenblik van tevoren de overhand. Misschien was men over het een of ander juist in twist. Laat de Bijbel dan vooral niet behoeven te wachten op uw grote of kleine ruzies, maar neem en lees! Laat het nemen van Gods Woord meteen een einde maken aan het halsstarrig vasthouden van uw endje.

Degene, die het Woord leest, doe het dan in oprechte eerbied, opdat de tafelenoten er tenminste iets van voelen, dan zullen zij misschien, na het gebed de draad van kleinzieligheden niet weer opvatten.

Ach! hoe dikwijls wordt Gods Woord letterlijk en figuurlijk weer op het kastje gezet! En daarmee op nonactiviteit.

Vindt u dit misschien wat overdreven? hoor ik u vragen. We kunnen toch niet overal en altijd de Bijbel met ons meedragen. Vroeger gingen de mensen naar de kerk met de Bijbel of het kerkboek onder de arm; maar dat kun je toch onder het werk op een gewone werkdag niet doen.

Nu, ik bedoel maar, dat het Woord Gods ons hele leven beheersen moet. Dat wij er niet buiten kunnen. Wanneer dat in de huisgezinnen van de ouders over de kinderen uitstraalt, zullen ze of kunnen ze dat tenminste meenemen het leven door. Dan voelen de kinderen althans, dat vader en moeder het meenden en dat het Woord Gods bij hen voorop stond. Aan zulke gezinnen heeft de kerk en uw gehele omgeving behoefte.

Laat men naar deze woorden luisteren. En vooral: ernaar **doen!**

C. V.

KERKNIEUWS

Nijverdal. Woensdag 11 januari werd door de kerk van Nijverdal een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen.

Intree. Na bevestigd te zijn door ds D. Deddens van Mariënberg, deed Ds K. Deddens zijn intree in de Geref. Kerk van Amersfoort-C. met een preek over Zach. 1: 11—14.

Ds J. Vonkeman, miss. predikant van de kerk van Kampen, in Zuid-Afrika, is onlangs aan een groot gevaar ontkomen. Hij werd op weg met zijn auto door storm en regen overvallen en raakte op een glibberige bergweg van het pad. Doordat de wagen bleef hangen werd voorkomen dat ze in de diepte stortte en bracht de predikant er het leven af.

Ontheffing. De heer J. Jansen te Vught heeft na zijn verkiezing tot ouderling ontheffing gevraagd wijl hij van oordeel is, dat zijn maatschappelijk beroep van opsporingsambtenaar niet wel verenigbaar is met het ambt van ouderling. De kerkeraad besloot na een brede bespreking de heer Jansen in zijn vergadering te ontbieden. Na een gesprek met hem en een uitvoerige bespreking van zijn bezwaren bleef de gekozene bij zijn verzoek om ontheffing, dat de kerkeraad daarop met leedwezen heeft ingewilligd.

Theol. Hogeschool. In de aankondiging van de algemene colleges voor predikanten e.a. is verzuimd te vermelden, dat deze colleges zullen worden hervat op maandag 23 januari 1961, op de bekende uren.

Voor de Senaat,
L. Doekes, secr.

Adressen. Leens: Johs Kuipers, Jan Zijlemasingel, Leens; **Zoutespui:** J. Pijpelink, Wijck O, no 19, Axel; **Roodeschool:** A. Clevering, Hooilandseweg C 315, tel. 357; **Enschede-Zuid** (diakonie): L. Kollen, S. L. Louwestraat 4, Enschede; **Bruchterveld:** A. Pullen, B 173, Bruchterveld, post Bergentheim; **Ds K. Deddens,** Heemskerklaan 31, Amersfoort, tel. (3490) - 5273; **Alblasserdam:** N. L. van Winkelhoff, Scheepsbouwplein 8; **Bedum:** Fr. J. Tammenga, Thedemastraat 73, Bedum; **Utrecht-Centrum:** A. Dik, Linnaeuslaan 7, tel. (030) - 13082; **Mildam:** M. Libbenga, Schoterl.weg 41, Mildan; diakonie: R. Dijkstra, Jan Jonkmanweg 3, Bovenknijpe; **Grijpskerk:** R. Tolsma, Grijpskerk, tel. K 05947 - 2442; **Middelharnis:** B. Grätz, tel. 01870 - 2067; **Holwerd,** K. G. Wierenga, Ella o.d. Holwerd, tel. 05197 - 474; **Wieringermeer:** E. H. Zuidhof, Ulkeweg 10, Middenmeer, tel. 02277 - 223; **Beilen:** W. Sijsma, Hofstraat 21, Beilen; **Avereest-Dedemsvaart:** Ds H. Pool, Coevorderweg 9, Balkbrug.

Geestelijke verzorging van Varenden. De Raad der Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Feijenoord verzoekt ons uit haar in december j.l. aan alle Kerken verzonden rapport het volgende ten behoeve van onze lezers te publiceren:

Eind 1959 droegen de „Samenwerkende Gereformeerde (Vrijgem.) Kerken voor ambtelijke bearbeiding van- en evangelisatie onder varenden ter zee en op de binnenwateren” deze arbeid, ook wat het financiële gedeelte betreft, over aan de Kerk van Rotterdam-Feijenoord.

Aan alle Kerken werd het verzoek gericht een collecte te houden voor de „Geestelijke Verzorging van Varenden”. Meer dan 2/3 der Kerken gaf aan dit verzoek gehoor. De kerken in de classes Rotterdam en Schiedam hielden zelfs 4 collecten. Door al deze hulp waren wij in staat in 1960 Ds H. J. v. d. Kwast als Koopvaardijpredikant uit te zenden, waartoe de Kerk van Haarlemmermeer-O.Z. alle medewerking verleende.

Maandelijks heeft deze predikant over zijn arbeid aan onze Raad rapport uitgebracht. Met leden onze Kerken maakte hij reizen naar Engeland, Scandinavië en Frankrijk. Hij heeft aan boord gepreekt en radiouitzendingen verzorgd. Bij één der belegde kerkdiensten collecteerde de bemanning spontaan £ 6.— uit dankbaarheid. Zijn zegenrijke arbeid besloot Ds v. d. Kwast met een verblijf te Bordeaux, waar alle binnenkomende Nederlandse schepen door hem werden bezocht. In de kerkelijke pers zal Ds v. d. Kwast t.z.t. zelf over zijn arbeid één en ander publiceren.

De arbeid in de havens van Rotterdam vond geregeld voortgang. Met de Kon. Scheepsagentuur Dirkzwager N.V. te Maassluis sloten wij een overeenkomst waarbij elk schip dat bij Hoek van Holland binnenkomt en waarop leden onze Kerken varen aan ons doorgegeven wordt. Dat is per maand ± 40 schepen. Daarom is het noodzakelijk dat de Kerken ons voortdurend op de hoogte houden op welke schepen hun leden varen.

De Raad onze Kerk ging voorts over tot het aanschaffen van een auto om het scheepsbezoek, gelet op de afstanden en het tijdverlies met openbare vervoermiddelen, mogelijk te maken. De bezoeken van onze predikanten worden zeer op prijs gesteld en waardevolle contacten werden gelegd of in stand gehouden, zowel met leden onze Kerken als met niet-leden.

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Adres van Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen

Medewerkers:

Ds. D. van Dijk, Groningen
Drs W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Utrecht
Dr. H. R. Rookmaker, Leiden
Dr. Ir. J. Stellingwerff, Eindhoven
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Secretariaat Geref. Persvereniging „Opbouw”:

H. Albracht, Prof. Wentlaan 50, Utrecht

Penningmeester van de Geref. Persvereniging:

Drs J. F. J. Lamet, Antilopelaan 2, Geldrop, post Eindhoven

Administratie: Slotlaan 220, Zeist

Voor jongens die voor het eerst naar zee gingen werden de nodige introducties afgegeven en waar ter wereld dat mogelijk was, werd gezorgd dat zij door predikanten en kerkeraden in den vreemde werden opgevangen.

Voor de arbeid onder de schippers op de Binnenvaart verkreeg de Raad de medewerking van kandidaat de Jong, thans predikant te Middelstum. Wij zijn hem dankbaar voor het vele werk dat hij in korte tijd gedaan heeft. Hij werd opgevolgd door kandidaat A. Kamer te Rotterdam die een gedeelte van zijn tijd voor ons beschikbaar stelt. De resultaten van zijn arbeid zijn verblijdend. Op dinsdag- en donderdagmiddag is hij van 2 tot 3 uur op de Schippersbeurs in Rotterdam om de schippers te ontmoeten.

Aan het maandblad T.R.O.S. werd financiële hulp geboden voor de 9e jaargang tot een bedrag van f 500.—.

Op de classisvergadering van sept. 1960 te Rotterdam bracht onze Kerkeraad uitvoerig rapport uit waarop de kerken besloten voor 1961 wederom 4 collecten te houden.

De balans en exploitatierekening over het boekjaar 1 juli 1959—30 juni 1960 werden door het accountantskantoor A. de Haan, Schiekade 11, Rotterdam-1 gecontroleerd en voor accord getekend.

Voor 1961 verkregen wij de medewerking van Ds A. W. Boxman te Eindhoven die van 15 januari tot 15 juli als Koopvaardijpredikant onze Kerk hoopt te dienen.

Het administratie-adres is gewijzigd van Calandstraat 53 naar Cleyburchstraat 20b, Rotterdam-4. Het gironummer is: 270784 t.n.v. Geestelijke Verzorging van Varenden. Telef.: 0-10-46393 's avonds ná 6 uur.

De kerk te Neerlandia Alberta Canada is in tweeën gesplitst vanwege instituering van een kerk te Barrhead. De adressen van beide kerken zijn:

Canadian Reformed Church BARRHEAD: scribe: Mr T. van den Brink, Box 616, Barrhead, Alta, Canada;

Canadian Reformed Church NEERLANDIA: scribe: Mr E. Wieringa, Box 12, Neerlandia, Alta, Canada.

AANBIEDING 2e HANDS BOEKEN

E.N.S.I.E. (Eerste Ned. Syst. Inger. Enc.)
in 10 delen ..... f 125.—
Ds C. Vonk. Voorz. Leer, IIIA + IIIB
Ned. Gel. Bel. (als nieuw) ..... „ 25.—
K. Schilder. Verz. Werken.
Preken (als nieuw), 3 dln. .... „ 32.50
Schriftverdenkingen (als nieuw),
3 dln. .... „ 32.50
Heid. Catech. (als nieuw), 4 dln. „ 39.50
De Pred. v. h. Nieuwe Test. De 10 verschenen delen voor ..... „ 65.—
+ overname abonnement.
Dr H. Dooyeweerd. De Wijsbegeerte der Wetsidee, 3 dln., ingen. .... „ 47.50
Baarslag. Bijb. Gesch., 6 dln. ..... „ 42.50
Baarslag. Grote historie van een klein land, 8 dln. .... „ 17.50
Betaling desgewenst in maandelijkse termijnen.
F. DAM, BOEKHANDEL EN ANTIQUARIAAT
Postbus 11 - Buitenpost - Telefoon 05115-534